

Private boligejere med lave indkomster

Undersøgelse af barrierer for energirenoveringer og relaterede problematikker blandt boligejere med lave indkomster

Private boligejere med lave indkomster

Den antropologiske undersøgelse er udviklet i forbindelse med Energistyrelsens energirådgivning til private husholdninger, som konsortiet Viegand Maagøe og Transition driver for Energistyrelsen.

Transition har foretaget undersøgelse og udarbejdet rapporten.

Undersøgelsen er foretaget i december 2021 og udgivet i juli 2022

Indhold

Resumé	5
Baggrund og formål	7
Læsevejledning	9
Litteraturstudie	10
Definition af begreber	10
Lavindkomst	10
Lav bruttoindkomst	11
Energifattigdom	11
Relevante undersøgelser	11
Metode	14
Informantrekuttering	14
Vurdering af informantgruppens økonomiske status	15
Indsigter	17
Del 1: Informanternes livssituationer	17
Permanente versus midlertidige situationer	17
Betydningen af området og antal år på boligmarkedet	18
Muligheder for lån og finansiering relateret til alder	19
Ejer versus lejer	19
Lejernes historier	20
Del 2: Renoveringspraksisser og opvarmningsform	20
Prioritering af (energi)renoveringer hos informanterne	20
Renoveringspraksisser	21

Opvarmningsformer	22
Anvendelse af opvarmningsformerne	22
Muligheder for fjernvarme	23
Bevidsthed om opvarmningsform og forbrug	24
Del 3: Andre aktører og løsningsmuligheder	25
Muligheder for tilskud og lån	25
Andre udefrakommende påvirkninger	26
Hjælp til viden om energirenoveringer	26
Konklusion	28
Anbefalinger	30
Litteratur	31

Resumé

Undersøgelsen belyser gennem 15 dybdegående interviews, hvordan socioøkonomiske faktorer influerer på incitamenterne til at energirenovere. Overordnet set er målgruppen for undersøgelsen husstande med lave indkomster, som samtidig ejer sin egen bolig. Informantgruppen indeholder dog også to, som lejer sin bolig. Der anvendes tre begreber til at bedømme, hvorvidt informanternes husstande har en lav indkomst. De er defineret som følger:

- Lavindkomst: For at være en lavindkomstshusstand skal husstanden have en ækvivaleret disponibel indkomst, der er max. 60% af medianindkomsten. Fem informanter i undersøgelsen falder ind under denne kategori.
- Lav Bruttoindkomst: En lav bruttoindkomst er defineret som værende en husstandsindkomst på under 400.000 kr./årligt. Alle informanter i undersøgelsen imødekommer dette kriterie.
- Energifattigdom: Når en husstand er "energifattig", anvendes mere end 10% af indkomsten på at holde hjemmet tilstrækkeligt varmt. Ikke alle informanter i undersøgelsen har tilstrækkeligt overblik over deres varmeforbrug, men omtrent fire informanter i undersøgelsen falder ind under "energifattigdom", ligesom der for informanterne er udsigt til stigende energipriser.

Analysen af de 15 interviews falder i tre dele:

Del 1 fremlægger forskellige grupperinger og dermed livssituationer, som informanterne befinder sig i. Disse er: pensionister, førtidspensionister, flexjobber, lønmodtager, selvstændige og studerende. Den livssituation man befinder sig i, giver informanterne forskellige økonomiske muligheder: den studerende har mulighed for relativt fordelagtige SU lån, ligesom banken kan være mere villig til at yde lån, fordi man i den nære fremtid har udsigt til et vellønnet job. Pensionisterne har forskellige udgangspunkter alt efter hvor tidligt i livet og hvor geografisk, de har købt et hus. Huset har de nemlig gennem årene med god sandsynlighed opnået en stor friværdi i, ligesom de kan tjene penge ved et potentielt salg – vel at mærke hvis boligen ligger i det rette geografiske område.

Få eller ingen år som boligejer (eksempelvis hvis man har været lejer hele sit liv) kan desuden gøre ens situation mere usikker rent økonomisk, ligesom antal år på arbejdsmarkedet betyder noget for potentialet for økonomisk opsparing. Alderen alene har ifølge informanterne også en betydning for, hvor villig banken er til at yde lån.

Noget af det, der har allermost betydning, synes dog at være hvor permanent/midlertidig og forventet/uventet ens

situation er. De ovenstående grupperinger, som alle befinder sig i en livssituation, der har indflydelse på økonomien, kan inddeles i:

- Permanent og forventet situation: Efterløn, Pension, Lønmodtager
- Permanent og uventet situation: Førtidspension
- Midlertidig og forventet situation: Studerende og Selvstændig
- Midlertidig og uventet situation: Flexjob

Jo mere "forventet" en situation, man befinder sig i, des mere kontrol har man over den. Dermed har man ofte haft mulighed for at forberede sig ved at overveje mulighederne og eventuelt lave en opsparing til at klare en periode med økonomisk nedgang, hvad enten det handler om en pensionsopsparing eller man starter en karriere som selvstændig.

Del 2 fremlægger temaer, der relaterer sig til de enkelte informanters boliger, deres renoveringspraksisser og de valg, de træffer, når det gælder energirigtige tiltag. Der ses en tendens til, at deciderede energirenoveringer først kan prioriteres eller overskues, når de ting, der skal fungere i dagligdagen, såsom køkken og badeværelse, er i god stand. Indeklimaoptimeringer prioriteres lavest.

Den overvejende del af informanterne udfører forbedringer på boligen som gør det selv-projekter. Dette er både et resultat af deres økonomiske situation (at de gerne vil udføre tingene så billigt som muligt), men også et resultat af deres øvrige livssituation: eftersom flere af informanterne er pensionister eller førtidspensionister er tid i mindre grad en knap ressource, end den er hos personen på arbejdsmarkedet. At vedligeholde sit hus kan desuden føles som en vigtig funktion i hverdagen, når man ikke er aktiv på arbejdsmarkedet mere. Det antydes dog, at situationerne kan ændre sig for informanterne i fremtiden: både alder og sygdom kan betyde, at man ikke kan opretholde sin praksis med at udføre gør det selv-projekter mere, og det kan potentielt blive en trussel for den fremtidige stand af informanternes bolig, da deres lave indkomster ofte ikke rækker til at betale for håndværkere.

Opvarmningsformen i informanternes bolig er meget varierende: I boligerne figurerer både træpillefyr, pillebrændeovn, olie-fyr, gasfyr, fjernvarme, elvarme, luft til vand-varmepumpe, brændeovn, masseovn og luft til luft-varmepumper. Overordnet er informanterne opmærksomme på at holde deres varmeforbrug lavt, og hele tre informanter anvender primært brændeovn/masseovn til opvarmning af deres bolig

med brænde, som de anskaffer sig gratis. Flere har også pillefyr, hvilket fortsat er en billig opvarmningsform, men på lige fod med gør det selv-projekterne kan det udgøre en bekymring, hvis informanternes situation ændrer sig, så de ikke længere har kræfter til at fyre op i hverken brændeovne eller pillefyr eller til at finde gratis eller billigt brænde.

Særligt de informanter, der har oliefyr og gasfyr, udtrykker, at deres økonomiske situation er forværret med de stigende energipriser, og dette anses som en ond spiral: stigende energipriser betyder, at deres muligheder for at spare op til en konvertering af opvarmningsformen forringes yderligere, og det er i udgangspunktet ubrugeligt at have kendskab til, hvad man kan spare ved at konvertere, hvis man ikke har råd til selve konverteringen. En informant udtrykker i tråd hermed, at det kan være dyrt at være fattig, fordi man fastholdes i en omkostningstung opvarmningsform. En enkelt har søgt at nedbringe oliefyrets varmekonsum ved at installere det billige alternativ til en luft til vand-varmepumpe, nemlig en luft til luft-varmepumpe, hvilket dog ikke giver den samme komfort eller nødvendigvis stiller huset mere attraktivt ved et fremtidigt salg. I områder hvor husene er svære at sælge, ses dermed endnu en ond spiral, nemlig at boligejerne ikke har råd til at skifte til den mest hensigtsmæssige opvarmningsform, eller de ikke mener, en renovering kan betale sig, fordi huset ikke er det værd. Begge dele stiller kun boligen endnu ringere i forhold til et salg.

Del 3 omhandler udefrakommende aktører, der kan hjælpe eller påvirke informanterne, når det gælder energirenoveringer og hvilke løsningsmuligheder, informanterne

selv fremlægger som attraktive. Tilskuddet via Bygningspuljen er ikke decideret attraktivt for gruppen, da der netop ikke gives tilskud til gør det selv-projekter, og det tilmed ikke er en mulighed at kombinere tilskuddet med håndværkerfradraget¹. Desuden kræves et energimærke, som er dyrt at få udarbejdet, ligesom tilskuddet ikke rækker langt nok rent økonomisk i informanternes øjne. De har stadig ikke råd til at finansiere den resterende del af projektet, særligt ikke når det skal udføres af håndværkere, hvorfor flere kun anser tilskuddet som en hjælp til de bedre bemidlede.

Da det i det hele taget kan være en barriere at optage lån, anses en mulighed for statsgaranterede låneformer til energirenoveringer af boligen som en fordel.

Ingen af informanterne nævner muligheden for ”varmetillæg”, som er det tilskud, man kan få til varmeudgifter, hvis man er folkepensionist eller førtidspensionist, hvilket vidner om, at det ikke er velkendt blandt målgruppen. Forskellige leasingordninger som Varmepumper på abonnement er de i udgangspunktet skeptiske overfor, hvis ordningen er økonomisk ugensigtig, da de ikke har råd til at tage chancer rent økonomisk, medmindre de er tvunget til det.

Informanterne nævner, at de gerne vil have uvildig, konkret energirådgivning: dvs. viden om, hvordan de kan energiforbedre netop deres bolig. Det er ikke en målgruppe, der selv har midlerne til at betale for dette, og frygten for at skulle betale en håndværker for rådgivning afholder dem fra selv at skabe kontakt.

¹ Håndværkerfradraget blev afskaffet d. 1. april 2022, og ved udgivelsen af undersøgelsen er ordningen dermed nedlagt.

Baggrund og formål

Denne undersøgelse er et fortsættende led i Energi-styrelsens arbejde med at fremme energirenoveringer hos private boligejere. Undersøgelsen søger at belyse, hvordan socioøkonomiske faktorer influerer på incitamenterne til at energirenovere. Det videre formål er at give Energistyrelsen et bedre grundlag for at målrette indsatser til den undersøgte gruppe.

Overordnet set er målgruppen for undersøgelsen husstande med lave indkomster, som samtidig ejer deres egen bolig. Jo lavere ens indkomst er, des større sandsynlighed er der ifølge Danmarks statistik for, at man lejer og ikke ejer sin bolig. Lejere står imidlertid overfor en anden problematik end ejere, fordi de ikke på samme måde har råderetten og dermed muligheden for at kunne renovere den bolig, de bor i. I nærværende undersøgelse fokuseres primært på dem, der ejer deres egen bolig og dermed i teorien egenhændigt kan beslutte sig for at renovere.

Med energirenoveringer kan der for den enkelte boligejer ikke kun opnås økonomiske besparelser grundet et lavere energiforbrug, men der kan også opnås komfortmæssige forbedringer, beboernes helbred og velvære kan forøges, ligesom det æstetiske udtryk i "velrenoverede" boligområder kan gøre både den enkelte bolig og hele boligområdet mere attraktivt. Der er derfor mange gode grunde til at (energi)renovere, men hvis økonomien i husstande med lave indkomster ikke kan bære investeringen, vil det ofte sætte en naturlig barriere for at realisere potentialet. Den aktuelle situation med stigende energipriser på især gas og el sætter disse husstande yderligere i bekneb, og begrebet "energifattigdom" kan derfor få en større betydning i Danmark end det har haft hidtil.²

Undersøgelsens formål er i et kvalitativt format at afdække, hvilke andre barrierer end den oplagte økonomiske, der bredt set kan findes for, at husstande med lave indkomster ikke (energi)renoverer, og hvilke løsninger disse husstande indtil nu har fundet på de relaterede problematikker. Sådanne løsninger kan eksempelvis være, at man installerer

den billigere luft til luft-varmepumpe som et supplement til sin primære varmekilde for at tage toppen af varmeregningen, at man fyrer ekstra meget i sin brændeovn (hvilket kan påvirke indeklimaet i negativ retning), eller at man rent faktisk har fundet finansieringsmuligheder til at renovere. I interviews vil betydningen af de stigende energipriser for husstande med lave indkomster afdækkes, og vi vil afsøge, hvilke løsningsforslag informanterne rent faktisk ser som relevante for dem.

Til grund for den kvalitative undersøgelse ligger et litteraturstudie af de udfordringer, som det tidligere er dokumenteret, at husstande med lave indkomster oplever. Dette gælder blandt andet indsigterne fra Wilkes analyse fra 2021: *Finansiering af energirenoveringer i yderområder* og indsigter om begrebet "energifattigdom". Sidstnævnte eksisterer der primært internationale undersøgelser om.

Wilkes undersøgelse viser, at hvis man har en lav indkomst og bor i et yderområde³, har man:

- I mindre grad en opsparing til at finansiere energirenoveringer. I yderområderne bruges egen opsparing lidt oftere til finansiering af renoveringsprojekter end i resten af landet.
- Et lavere kendskab til forskellige tilskudsmuligheder.
- En tendens til at anse kravet om et energimærke som en stor barriere for at søge Bygningspuljen, fordi dette er en ekstra udgift.
- En større tilbøjelighed til selv at vurdere, at man ikke kan få finansiering via bank eller realkredit, hvorfor man er tilbageholdende med at opsøge banken.
- Som ældre en stor sandsynlighed for at være ekstra udsat, fordi de ældre på pension ofte har en lav indkomst og yderligere oplever, at de får afslag på låneansøgninger på baggrund af deres alder. Dermed kan der både være en aldersmæssig og en indtægtsmæssig forklaring på, hvorfor det er sværere at opnå finansiering til energirenoveringer.

² Især priserne på el og gas har fra efteråret 2021 været støt stigende. Årsager til dette har været:

Gas: på verdensplan har industrien øget sin efterspørgsel på gas efter Corona-nedlukningerne, og i både Europa og Asien har det været en kold vinter, hvilket også har betydet større efterspørgsel på gas til opvarmning. Desuden begyndte genopfyldningen af de europæiske gaslagre senere end normalt. Efter undersøgelsen blev afsluttet er gaspriserne kun steget yderligere som følge af krigen i Ukraine (udbrød februar 2022), der har fået Rusland til at lukke for gassen til Danmark og en række andre lande.

El: Norge og Sverige har manglet regn til vandkraftværkerne, og Danmark – og resten af Nordeuropa – har haft en vindfattig sommer. Vindenergien har derfor ikke kunnet udligne den manglende produktion af vand-kraftenergi. (SparEnergi.dk)

³ Yderområder er defineret ud fra Erhvervsstyrelsens strategi for decentral erhvervsfremme 2014-2020. Parcelhuse beliggende i yderområder udgør ifølge Danmarks Statistik ca. 21% af alle parcelhuse i Danmark. Samtlige parcelhuse og rækkehuse i Danmark udgør ca. 1.173.000 huse. (Danmarks Statistiks boligstatistik 2020).

Hypoteser formuleret inden undersøgelsen er desuden:

- At borgere med lave indkomster ikke får energirenoveret, da energirenovering slet ikke "eksisterer" i deres livsverdener, fordi dette kræver både overblik og overskud af ressourcer (tid og penge).
- At lavindkomstgruppen generelt bor i områder, hvor kvadratmeterprisen er lav, så enhver form for investering i huset giver et lavere afkast end hvis kvadratmeterprisen var højere.
- At de sidste oliefyr, der eksisterer i Danmark, netop befinder sig hos folk med lave indkomster.
- At mange borgere med lavere indkomster ikke ejer deres bolig, men bor til leje. Her kan de klassiske ejer/lejer problematikker komme til udtryk: det er ejerne, der skal betale for en renovering, som kommer lejerne til gode, hvilket skaber barrierer for, at renoveringsprojekter overhovedet udføres.

Nærværende kvalitative undersøgelse vil dermed gennem interviews både uddybe tidligere fremlagte problemstillinger, undersøge hvilke andre problematikker, der er på spil, samt afsøge relevante løsningsforslag.

Læsevejledning

Rapporten består først af et litteraturstudie, der vil uddybe problemstillinger og løsninger fundet i tidligere studier indenfor målgruppen. Dernæst beskrives metoden for den udførte undersøgelse. Analysen af de 15 interviews falder herefter i tre dele:

Del 1

Del 1 sætter en overordnet ramme for informanterne og beskriver de livssituationer og tilhørerne økonomiske virkeligheder, de befinder sig i.

Del 2

Del 2 går tættere på det egentlige undersøgelsesfelt: informanternes boliger og de valg og tanker, de har, når det gælder energirenovering og opvarmning af boligen.

Del 3

Del 3 omhandler udefrakommende aktører, der kan hjælpe eller påvirke informanterne, når det gælder energirenoveringer og hvilke løsningsmuligheder, informanterne selv fremlægger som attraktive.

Rapporten afsluttes med en konklusion og anbefalinger til, hvordan analysens indsigter kan anvendes.

Litteraturstudie

For tydelighed omkring undersøgelsens formål og målgruppe vil dette litteraturstudie først definere de forskellige begreber, der omhandler lav indkomst og som anvendes i

rapporten. Studiet vil derudover generelt samle viden, der eksisterer på området.

Definition af begreber

Undersøgelsen opererer med tre overordnede begreber for lav indkomst, som defineres i de følgende afsnit, nemlig:

- Lavindkomst
- Lav Bruttoindkomst
- Energifattigdom

Formlen for beregning af ækvivaleret disponibel indkomst lyder:

$$AE = \frac{I + 0,051 \cdot E}{0,5 + 0,5 \cdot V + 0,3 \cdot B}$$

LAVINDKOMST

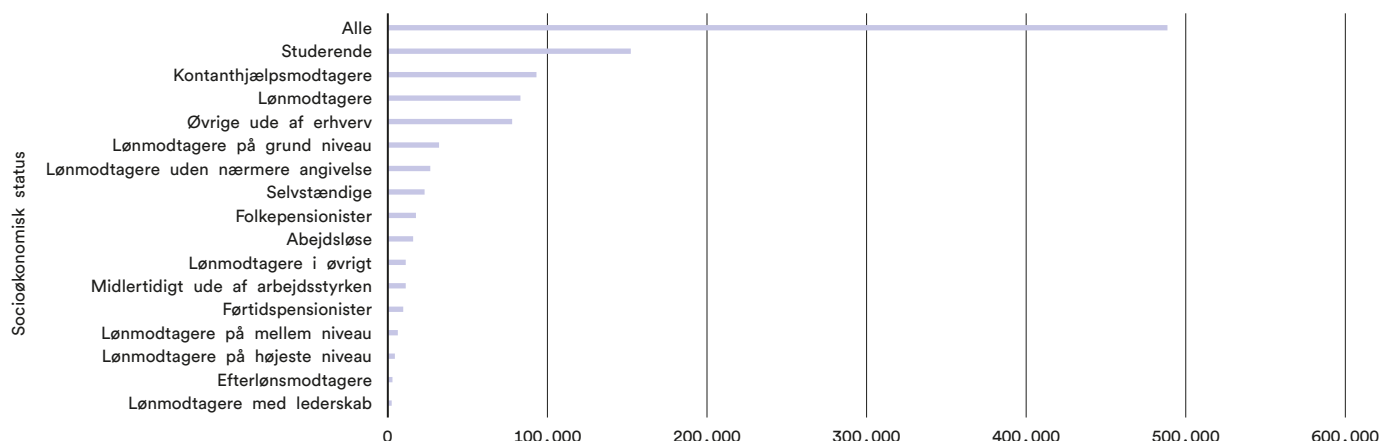
Andelen af lavindkomstfamilier har været stigende siden midten af 1990'erne, og blot fra 2009 til 2019 steg andelen af lavindkomstfamilier i Danmark fra 6,0 % til 8,8 % (Danmarks Statistik, 2019). Selve begrebet lavindkomst er defineret af Danmarks statistik som en indikator, der bruges til at måle antallet af personer, som lever i familier med en samlet indkomst, der er lavere end 50 % eller 60 % af medianindkomsten. Denne gruppe har dermed et indkomstgrundlag, der er markant lavere end normalen i samfundet. Ved måling af lavindkomst benyttes indkomstbegrebet ækvivaleret disponibel indkomst. Her er familiens samlede indkomst korrigeret for antallet af familiemedlemmer, så indkomsten for en enlig kan sammenholdes med indkomsten for fx et par med børn. I 2015 var 50% af medianindkomsten 115.070 kr., mens 60% var 138.080 kr. En person skulle således have en årlig ækvivaleret disponibel indkomst herunder for at befinde sig i lavindkomstgruppen.

Hvor:

- AE er den ækvivalerede disponible indkomst
- I er familiens årlige indkomst efter skat og renter er betalt ekskl. lejeværdi
- E er værdien af huset for boligejeren
- V er antal personer på 15 år og derover i husstanden
- B er antal personer under 15 år i husstanden

Figur 1 viser et overblik over antallet af personer i lavindkomst familier efter socioøkonomisk status. Som det fremgår, eksisterer der knap 500.000 lavindkomsthusholdninger i Danmark, hvoraf studerende udgør den største andel (153.162). Næste efter kommer kontanthjælpsmodtagere (94.225). Dog bor disse to socioøkonomiske grupper oftest til leje (Danmarks Statistik, 2018), og er derfor sjældnere en del af husejermålgruppen. Da der generelt bor færre familier i egen bolig, som indkomsten falder (Statistikbanken, 2019a), har dette også været med i overvejelserne angående informantrekruttering.

Figur 1 Antal personer i lavindkomst familier efter socialøkonomisk status. 2019. Kilde: <https://www.statistikbanken.dk/IFOR11A>

LAV BRUTTOINDKOMST

Definitionen for "lav bruttoindkomst" lægger sig i denne undersøgelse op ad Wilkes undersøgelse *Finansiering af energirenoveringer i yderområder (2021)*, hvor lav bruttoindkomst er defineret som værende en bruttoindkomst på under 400.000 kr. i husstanden, mens en høj bruttoindkomst er defineret som en bruttoindkomst på 700.000 kr. eller derover (Wilke, 2021:6). Disse grænser er sat efter Danmarks Statistiks "middel bruttoindkomst pr. husstand", der hedder 500.000.

ENERGIFATTIGDOM

Der eksisterer hverken en dansk eller en fælles europæisk definition for energifattigdom, men tilstanden beskriver ofte et individs manglende evne til at holde hjemmet tilstrækkeligt varmt. Storbritannien udarbejdede en national

definition i 1991, som stadig bruges uofficielt i andre lande, og her siges en husholdning at være energifattig, hvis den skal bruge mere end 10% af sin indkomst på at opretholde et tilstrækkeligt varmeniveau i hjemmet. Derfor er andelen af husholdningens udgifter til dækning af deres energiomkostninger en vigtig indikator til at pege på energifattigdom (European Commission, 2021). Energifattigdom er en socioøkonomisk situation, der kan afstedkomme både sundhedsproblemer og social isolation. Begrebet og den problematik det beskriver, har fået tiltagende opmærksomhed i flere EU-medlemslande grundet stigende energipriser, lavkonjunkturpåvirkninger og energi-ineffektive huse. I 2019 blev bevægelsen "De gule veste" desuden etableret, som i første omgang var en protest mod den franske regerings planer om at øge energibeskatningen. Det er estimeret, at der i 2012 var 54 millioner europæere, der ikke var i stand til at varme deres hjem tilstrækkeligt op (Pye, Dobbins, Baffert, & Brajkovic, 2015).

Relevante undersøgelser

I rapporten udført af Wilke for Energistyrelsen med titlen *Finansiering af energirenoveringer i yderområder* konkluderes det overordnet set, at der i ingen grad eller i hvert fald kun minimalt kan siges at være en forskel mellem yderområderne og resten af Danmark, når det gælder antallet af energirenoveringer i parcelhuse. Undersøgelsen fandt heller ikke signifikante forskelle i adgang til finansiering af energirenovering på tværs af landet. Undersøgelsen fremhæver dog, at der blandt låneansøgerne er en opfattelse af, at bankerne kan være tilbageholdende med at låne penge til borgere bosat i yderområder (Pedersen, et al., 2021). Selvom undersøgelsen ikke kan konkludere, at borgere i yderområderne energirenoverer mindre, så indeholder den flere fund, som kan indikere, at husejere i lavindkomstgruppen kan have svært ved at komme i gang med energirenovering.

Undersøgelsen fandt, at husejere hovedsageligt finansierer deres energirenoveringer via egen opsparring. Hele 86% af de husejere, der deltog i undersøgelsen og som havde energirenoveret, angav, at de havde brugt egen opsparring (Pedersen, et al., 2021). Dertil fandt undersøgelsen en tendens på tværs af bruttoindkomstniveauer, hvor højere bruttoindkomst betød flere finansieringer via bank eller realkredit. Samtidig fandt man, at jo lavere bruttoindkomsten var, jo mere sandsynligt var det, at der blev søgt og anvendt tilskudsmuligheder fra offentlige puljer. Her er yderområderne særligt kendetegnet ved at have et begrænset kendskab til tilskudsmulighederne. På samme vis illustrerer undersøgelsen en sammenhæng mellem husstandsindkomst og energirenovering generelt. Undersøgelsen fandt, at jo højere indkomst, desto flere har enten energirenoveret eller overvejet at energirenovere, mens 66% af

husejere med lav bruttoindkomst⁴ hverken har foretaget eller overvejet energirenovering (Pedersen, et al., 2021).

Alder, dårlige muligheder for salg af bolig i området, lav nuværende eller fremtidig indkomst, og en lav salgsvurdering af huset fremhæves i undersøgelsen som de primære grunde til, at husejere har fået afslag i banken (Pedersen, et al., 2021). Afslutningsvis konkluderer undersøgelsen fra Wilke, at kravet om et energimærke for at kunne søge offentlige tilskud generelt opleves som en barriere for husejere bosat i yderområder, da dette bevirker, at energirenoveringer projekterne bliver dyrere (Pedersen, et al., 2021). Tilsammen lægger disse indsigter op til, at husejere, der tilhører lavindkomstgruppen, alt andet lige vil have sværere ved at energirenovere, og generelt vil være mindre opmærksomme på energirenovering og tilskudsmuligheder.

Et studie af området Walloon i Belgien uddyber denne problematik ved at finde en positiv korrelation mellem indkomst og energieffektiviteten af private boliger (Ruellan, Cools, & Attia, 2021). En ikke-lineær sammenhæng eksisterede mellem lav indkomst og lav energieffektivitet. Det viste sig, at forskellen mellem høj- og mellemindkomsthusholdninger ikke var særligt signifikant, mens forskellen fra mellem- til lavindkomst var meget betydelig. Forfatterne peger således på, at der eksisterer en markant tærskel-effekt. De efterspørger, at der indenfor målrettede renovationspolitikker fokuseres specifikt på lavindkomsthusholdninger. Derudover opfordrer forfatterne til, at denne målgruppe videre undersøges, så man i fremtiden kan identificere effektive renoveringstiltag (Ruellan, Cools, & Attia, 2021).

⁴ Lav bruttoindkomst defineres af Wilke, som bruttoindkomst på under 400.000 kr., mens høj bruttoindkomst er defineret som en bruttoindkomst på 700.000 kr. eller derover.

I et overblik lavet af *Future of Rural Energy in Europe* (2018) baseret på data fra Danmarks statistik, Energistyrelsen, Eurostat, WHO m.fl., fremgår det ikke overraskende, at opvarmning med olie og biomasse oftere bruges i ældre huse i Danmark, som typisk er mindre energieffektive (Rural Energy, 2018). I 2021 var der omkring 180.000 oliefyr i brug til husopvarmning i private, helårsbeboede husstande.⁵ Desuden påpeger Rural Energy, at danske yderområder ("rural areas"), hvor 12% af befolkningen bor, sjældent er forbundet til fjernvarme og gasnetværk, og derfor anvendes også oftere varmekilder som olie og biobrændsel. Dette præsenteres som en generel sårbarhed i forhold til, om Danmark når sine klimamål. Overblikket anerkender dog, at energifattigdom ikke er et generelt problem i Danmark, men påpeger samtidigt, at der siden 2010 er set en stigning i antallet af borgere med restancer på deres varmeregninger. I 2018 gjaldt dette 5% af befolkningen. Dog er dette tal meget lavere end det europæiske gennemsnit (Rural Energy, 2018). I Danmark er energifattigdom hovedsageligt forsøgt løst gennem socialpolitikker og pensionister med lav indkomst, der særligt kunne være i risikogruppen for energifattigdom, har eksempelvis mulighed for at få refunderet noget af udgiften til varmekilde⁶ (EU Energy Poverty Observatory, 2020).

Energirenoveringer for lavindkomsthusholdninger er hovedsageligt fokuseret på at reducere klimaaftryk og husholdningens el- og varmeregning, men konsekvenserne af renovering strækker sig længere end det. Blandt de forskellige motivationer for at nedbringe energifattigdom nævner forskerne Pye, Dobbins, Baffert og Brajkovic (2015), at brændstoffattigdom specifikt medvirker betydeligt til mængden af dødsfald i vintermånederne udover at bidrage til mere generelle helbredsproblemer. I en rapport fra Feantsa (European Federation of National Organisations Working with the Homeless) beskriver Portal, Kompatscher og Clark-Foulquier (2021) desuden, hvordan helbred og velvære stiger for lavindkomsthusholdninger, der gennemfører en energirenovering. En amerikansk spørgeskemaundersøgelse omhandlende en tilskudsordning til renoveringer af boliger med lavindkomst-beboere fandt ligeledes, at foruden energibesparelser fik beboerne en forbedret sundhed og derigennem færre sygedage efter renoveringer af boligens klimaskærm (Tonn, Rose, Hawkins, & Conlon, 2014). Portal, Kompatscher og Clark-Foulquier (2021) beskriver også, hvordan der opleves en opgradering af de naboområder, hvor flere beboere renoverer. Deres rapport understreger den sociale risiko, der opstår i forbindelse med opstillingen af klimamål indenfor beboelsesområdet. Her understreger de vigtigheden af, at det, de kalder renoveringsbølgen (renovation wave), ikke kommer til at resultere i ekskluderingen af lavindkomstbefolkningsgrupper i takt med stigende boligpriser (Portal, Kompatscher, & Clark-Foulquier, 2021).

Rapporten indeholder konkrete eksempler på tiltag, der kan imødekomme lavindkomstgrupper. Her er der tale om

eksempler inden for kategorierne: dybdegående renoveringer målrettet lavindkomstgrupper, isolering og udskiftning af varmekilde, finansielle instrumenter og teknologisk innovation.

De mest relevante eksempler for nærværende undersøgelse er:

- En nonprofitorganisation i Frankrig giver direkte tilskud til mindre organisationer, der arbejder med renovering af huse for lavindkomstfamilier i Frankrig (ca. 7.900€ pr. husholdning). 600 huse bliver årligt renoveret fra energimærke E, F og G til A og B.
- Byen Gent i Belgien yder gennem et nystartet program et betinget tilskud på 30.000€ til husholdninger, som skal betales tilbage, når huset sælges. Programmet yder derudover også rådgivning og hjælp til at planlægge renoveringer, og særligt denne del af programmet har vist sig vigtig for familier med begrænsede ressourcer.
- Den flamske regering igangsatte i 2020 et program, hvor lavindkomstfamilier, der har været nødsaget til at købe et energiineffektivt hus, kan få et rentefrit lån på 25.000€ til energirenovering. Lånet skal tilbagebetales, hvis ejeren sælger huset eller flytter. 308 huse i 24 kommuner er renoveret gennem fonden.
- En forening i Manchester er oprettet, hvor udsatte familier kan melde sig ind og få adgang til energitjek, renoveringsanbefalinger, finansielle støttemuligheder og lån til boligforbedringer med lav rente.
- I Frankrig arbejder et lokalt netværk af SMV'er, frivillige, arbejdere, finansielle rådgivere og andre stakeholders ud fra et fælles mål om at hjælpe sårbare familier med at energioptimere deres hjem. Netværket bidrager til lavindkomstfamiliens viden om private og offentlige muligheder for at igangsætte renoveringer. Projektet finansieres af den franske Miljø og Energistyrelse.
- Siden 2000 har The Better Energy Warmer Homes Scheme (Irland) bidraget til energioptimeringen af huse i energifattige- og lavindkomsthusholdninger. Programmet er baseret på offentlig bevilling, og installatører godkendt af den irske Energistyrelse udfører renoveringerne. For at blive godkendt til at få en renovering skal dit hus være bygget og beboet før 2006, og du skal samtidigt modtage én ud af en række offentlige ydelser.

Rapporten har også flere forskellige eksempler på, hvordan der i Europa arbejdes med energirenoveringstiltag for lejlighedskomplekser og bydele (Portal, Kompatscher, & Clark-Foulquier, 2021).

Samles indsigterne fra Wilkes undersøgelse (Pedersen, et al., 2021) og studiet fra Walloon i Belgien (Ruellan, Cools, & Attia, 2021), tegner der sig et billede af, at husstande med lave indkomster er mere udsatte, når det gælder energieffektiviteten af deres hjem og mulighederne for energi-

⁵ <https://www.statistikbanken.dk/BYGB40>

⁶ Man kan søge om varmetillæg, når man er folkepensionist eller førtidspensionist:

<https://www.borger.dk/pension-og-efterloen/tillaeg-til-folke--og-foertidspension/folkepension-varmetillaeg>

renovering. Derfor opfordres der i litteraturen til, at man i arbejdet med renoveringspolitikker fokuserer specifikt på lavindkomsthusholdninger, og der opfordres ligeledes til videre undersøgelse af, hvilke renoveringstiltag, der bedst egner sig til målgruppen. Dertil understreger den fremlagte litteratur vigtigheden af, at det generelle fokus på bæredygtighed og energirenovering ikke medvirker til en ekskludering af lavindkomst-befolkningsgrupper i takt med

stigende bolig og energipriser. Det ovenstående udgør et stærkt argument for den nærværende undersøgelses rolle i Energistyrelsens videre arbejde med at fremme energirenoveringer. Meget litteratur om emnet er kvantitativ eller semi-kvalitativ og fokuseret på statistiske variationer. Nærværende kvalitative undersøgelser søger at supplere disse undersøgelser ved at gå et skridt dybere i informanternes narrativer.

Metode

Undersøgelsen baseres på 15 dybdegående interviews af 45-60 minutters varighed, foretaget enten som telefon-interview eller online interview. De online interview er foretaget på flere forskellige platforme for at imødekomme undersøgelsens informanter bedst muligt, og de inkluderer Microsoft Teams, Apple FaceTime og Facebook Messenger. Dette har også understøttet muligheden for en stor geografisk spredning af informanterne, selvom fysiske interviews modsat kunne have bidraget til en egen besigtigelse af informanternes huse og de renoveringer, der er foretaget. Alle interviews er udført i november og december 2021.

Ud fra undersøgelsens formål om at afdække faktiske barrierer for energirenovering er kvalitative interviews valgt som metode, da disse giver muligheden for at skabe et dybt og nuanceret indblik i informanternes erfaringer, tanker og oplevelser om emnet. De 15 interviews er alle udført med en semistruktureret interviewstil. Der er således udarbejdet en overordnet interviewguide, men interviewformen tillod interviewer og informant at bevæge sig udover den planlagte interviewguide for at udforske andre temaer og problematikker, som måtte vise sig i samtalen.

INFORMANTREKRUTTERING

I informantrekrutteringen er begrebet lavindkomst brugt til at udvælge kommuner med en høj koncentration af lavindkomstfamilier, hvilket sikrer, at områderne informanterne kommer fra, er områder, hvor lavindkomstfamilierne og de tilhørende potentielle problematikker eksisterer. I den indledende screening af informanterne er grænsen for lav bruttoindkomst derimod anvendt. Årsagen til dette er at mængden af husstande, der falder direkte ind under definitionen lavindkomst og er relevante for denne undersøgelse, er lav, og dermed svære at finde. Studerende udgør nemlig den største andel af personer i lavindkomstfamilier (153.162 ud af 491.713), men disse er med stor sandsynlighed i en midlertidig tilstand, hvor de har en lav indkomst, ligesom de oftere bor til leje, hvorfor de ikke vurderes at skulle udgøre en overrepræsentation af informantgruppen. Mængden af

husstande, der falder ind under den britiske definition på energifattigdom, er med al sandsynlighed endnu lavere. Generelt har vi dog i informantrekrutteringen søgt at finde informanter med en så lav indkomst som muligt. Informantgruppen er efterfølgende screenet på bruttoindkomst (under 400.000 kr.), alder, husstandens størrelse og opvarmningsform, og repræsenterer dermed en spredning på disse parametre.

Foruden en høj koncentration af lavindkomstfamilier er kommuner med større studiebyer frasorteret i udvælgelsen af kommuner, da de netop figurerer som havende en høj koncentration af lavindkomstfamilier, grundet deres store mængde studerende, ligesom husejere generelt er i en mere privilegeret position i storbyerne, da deres boliger med al sandsynlighed er mere værd, end de er i yderområderne, og ejerne derfor vil have større chance for at låne penge til eventuelle renoveringer.

Informanterne i undersøgelsen er i høj grad fundet gennem sociale medier, herunder Facebook, hvor relevante grupper er søgt frem ved hjælp af postnumre og bynavne i udvalgte kommuner. Der er lavet opslag i 182 grupper fordelt på 38 kommuner. De 38 kommuner, hvori der er søgt, er: Langeland, Vordingborg, Norddjurs, Tønder, Lolland, Guldborgsund, Svendborg, Ærø, Aabenraa, Ringsted, Kalundborg, Sønderborg, Odsherred, Hjørring, Faxe, Mariagerfjord, Vesthimmerlands, Thisted, Morsø, Brønderslev, Jammerbugt, Frederikshavn, Nyborg, Nordfyns, Kerteminde, Struer, Assens, Sorø, Slagelse, Randers, Esbjerg, Næstved, Kolding, Horsens, Roskilde, Holstebro, Herning og Viborg Kommune. Disse opslag bestod af en kort beskrivelse af undersøgelsen og en efterspørgsel på personer, der kunne tænke sig at deltage. Der blev desuden lovet et gavekort på 200 kr. til gengæld for deltagelse.

I tabel 1 ses et overblik over informanterne i undersøgelsen. Som det fremgår af tabellen, strækker husstandsindkomsten hos informanterne sig bredt fra 156.754 til 400.000kr., og ligeledes spænder informanternes alder fra 25 til 74 år.

Tabel 1 Informantoverblik

Køn	Alder	Husstand	Opvarmningsform	Geografisk placering (Kommune)	Husets byggeår	Husstandens indkomst før skat (kr.)	Ækvivaleret disponibel indkomst (kr.)	Pseudonym
K	43	2 voksne, 4 børn	Pillefyr	Lolland	1966	400.000	99.872	Marianne (OBS: Lejer)
K	61	1 voksen	5 brændeovne, pillefyr, oliefyr og elvarme	Vordingborg	1702	240.000	196.806	Dorte
K	61	1 voksen, 1 teenager	Elvarme og brændeovn	Lolland	1912	156.754	72.974	Majken
K	66	2 voksne	Fjernvarme	Svendborg	1963	374.000	237.832	Inger
K	58	1 voksen	Jordvarme og masseovn	Vordingborg	1857	250.000	218.146	Vibeke
M	72	1 voksen	Oliefyr og luft til luft-varmepumpe	Norddjurs	(Vides ikke)	249.792	164.853	Jørgen (OBS: Lejer)
M	74	2 voksne	Gasfyr	Morsø	1920	275.000	179.746	Karl
M	70	2 voksne	Luft til vand-varmepumpe	Vesthimmerland	1929	400.000	213.496	Steffen
M	50	2 voksne	Oliefyr og brændeovn	Sorø	1936	200.000	124.390	Martin
M	25	2 voksne, 1 barn	Gasfyr og luft til luft-varmepumpe	Assens	(Vides ikke)	250.000	101.942	Nikolaj
M	39	2 voksne, 2 børn	Gasfyr	Assens	1987	350.000	151.792	Laurits
K	58	1 voksen	Pillefyr	Nordfyns	(Vides ikke)	227.232	182.248	Tina
K	58	2 voksne	Pillebrændeovn og elvarme	Kolding	1904	209.000	122.530	Rikke
M	38	2 voksne	Oliefyr (snart jordvarme)	Struer	(Vides ikke)	240.000	190.156	Peter
K	60	2 voksne	Pillefyr	Holstebro	1868	300.000	189.980	Susanne

VURDERING AF INFORMANTGRUPPENS ØKONOMISKE STATUS

Den indledende screening på husstandens årlige bruttoindkomst (max 400.000 kr.) og dernæst en screening, der sikrede en spredning på alder, husstandens størrelse og boligens opvarmningsform har resulteret i en informantgruppe med følgende indkomstgrundlag:

- **Pensionist:** 2 informanter (Karl, Steffen)
- **Efterløn og senere pensionist:** 1 informant (Jørgen)
- **Førtidspensionist:** 6 informanter (Dorte, Majken, Inger, Vibeke, Rikke, Susanne)

- **Flexjob:** 1 informant (Tina)
- **Lønmodtager:** 1 informant (Laurits)
- **Selvstændig:** 2 informanter (Martin, Peter)
- **Studerende:** 2 informanter (Nikolaj, Marianne)

I tabel 1 vises informanternes ækvivalerede disponible indkomst, og for at ramme husstande, der tilhører definitionen lavindkomst, skulle denne være maksimalt 60% af medianindkomsten, der ifølge Danmarks Statistik er knap 140.000 kr. Som det ses i tabel 1 falder 5 informanter (Marianne, Majken, Nikolaj, Martin, Rikke), der er hhv. studerende, selvstændig og førtidspensionist, specifikt ind under definitionen for lavindkomst, da de har en ækvi-

leret disponibel indkomst på under 140.000 kr. Det er blot 8,6 % af alle danske familier, der falder ind under definitionen for lavindkomst, og det har heller ikke været undersøgelsens hensigt, at alle informanterne skulle ramme dette indkomstniveau, men en vurdering af, hvor mange af informanterne, der falder indenfor definitionen for lavindkomst kan alligevel sige noget om, hvor dårlig en økonomisk situation, informanterne egentlig befinder sig i.

Hvis man ser på kilden til informanternes indkomst og sammenholder dette med figur 1, der viste den socio-økonomiske sammensætning for lavindkomstfamilier, så udgør informantgruppen i nærværende undersøgelse en overrepræsentation af informanter på førtidspension. Disse udgør nemlig cirka 1/3 af informantgruppen, selvom de kun udgør knap 11.000 ud af næsten 500.000 familier i statistikken, der hører til lavindkomstfamilier. Lønmodtagere burde i dette lys statistisk set udgøre en større andel af informantgruppen for at ramme lavindkomst, men en årsag til, at disse har været svære at rekruttere, kan være, at de, der er villige til at stille op til et interview, skal have tiden til det.

Ressourcen "tid" kan imidlertid være rigere hos førtidspensionisten og den almindelige pensionist end hos lønmodtageren. At der er en underrepræsentation af lønmodtagere kan derfor eksempelvis betyde, at særligt de problematikere, der knytter sig til hverken at have penge eller tid til selv at udføre renoveringer, er underrepræsenteret.

Sidst men ikke mindst er to lejere af huse godtaget i informantgruppen, dette fordi de belyser noget meget relevant om ejergruppen, og hvorfor borgere, der altid har lejet deres bolig, ofte kan fastholdes i en dårligere økonomisk situation end de, der har købt egen ejendom.

På trods af en mulig overrepræsentation af førtidspensionister, hvis informantgruppen vurderes på lavindkomst, så er der en god variation i informanternes livssituationer. Den klare fordel ved denne variation er, at netop forskellene giver et indblik i hvilke borgere inden for gruppen, der ser ud til at møde de største barrierer, når det kommer til at energirenovere.

Indsigter

Del 1: Informanternes livssituationer

Del 1 sætter en ramme for informanterne og beskriver de livssituationer og tilhørerne økonomiske virkeligheder, de befinder sig i.

PERMANENTE VERSUS MIDLERTIDIGE SITUATIONER

Som beskrevet i Metodeafsnittet består informantgruppen af informanter med følgende indkomstgrundlag:

- Pensionist: 2 informanter (Karl, Steffen)
- Efterløn og senere pensionist: 1 informant (Jørgen)
- Førtidspensionist: 6 informanter (Dorte, Majken, Inger, Vibeke, Rikke, Susanne)
- Flexjob: 1 informant (Tina)
- Lønmodtager: 1 informant (Laurits)
- Selvstændig: 2 informanter (Martin, Peter)
- Studerende: 2 informanter (Nikolaj, Marianne)

Ovenstående livssituationer vidner om forskelligartede virkeligheder, der påvirker økonomien i en periode, og som kan opstå mere eller mindre forventet og være mere eller mindre permanent i en årrække. Med indkomstgrundlaget in mente kan informanterne groft sagt inddeles i følgende kategorier:

- Permanent og forventet situation: Efterløn, Pension, Lønmodtager
- Permanent og uventet situation: Førtidspension
- Midlertidig og forventet situation: Studerende og Selvstændig
- Midlertidig og uventet situation: Flexjob

Med "forventet" menes en situation, som man i princippet selv har valgt eller i det mindste har kunnet kalkulere med, ville opstå.

"Flexjob" er her vurderet som en midlertidig situation, da flexjob i udgangspunktet bevilges midlertidigt for fem år ad

gangen⁷. "Selvstændig" er også placeret som en midlertidig situation, da der i denne vurdering er taget udgangspunkt i, hvad det i første omgang ofte betyder for økonomien at blive selvstændig: det kan i en periode medføre en usikker økonomi, og med tiden vil man sandsynligvis overgå til en permanent situation, der minder om lønmodtagerens. Medmindre den selvstændigt erhvervsdrivende bliver nødsaget til at lukke forretningen, hvorefter vedkommende ender i en anden kategori.

Permanente situationer kan med tiden også vise sig at være midlertidige: lønmodtageren kan blive fyret eller den pensionerede kan vælge at træde ind på arbejdsmarkedet igen.

De fleste livsomstændigheder som informanterne repræsenterer, er nogle, der i høj grad kan påvirke økonomien i negativ retning og ofte kan sætte vedkommende i en mere usikker position rent økonomisk – men det betyder altså noget, hvorvidt man har forventet og dermed planlagt situationen eller ej. Særligt det at drive selvstændig virksomhed kan for mange være et spring ud i en usikker økonomisk virkelighed, men dog et spring man sjældent tager, hvis man ikke på forhånd har opsparet en vis kapital til at kunne gøre det. Modsat har de sygemeldte sjældent set sygemeldingen komme på forhånd, i hvert fald ikke tids nok til at forberede en opsparing, eller sygemeldingen har ligefrem slugt en opsparing. Gode eksempler på disse to situationer er Peter og Rikke.

Peter på 38 år og hans kone er for to år siden flyttet på landet i en gammel landejendom. Dette for at leve et mere simpelt liv og for at udleve en drøm om at drive et Bed and Breakfast i naturskønne omgivelser. Det har betydet, at de har sagt deres forhenværende job op og satset alt på deres nye liv og virksomhed. Resultatet er et usikkert levegrundlag i den nære fremtid, hvor de lige nu har en indkomst på 240.000 kr. brutto, hvilket er cirka 20.000 kr. om måneden før skat. Dermed lever de i høj grad suppleret af den opsparing, de har tjent gennem tidligere jobs, men de satser på,

⁷ Flexjob bevilges midlertidigt for 5 år ad gangen. Det første flexjob kan – uanset alder – bevilges midlertidigt for en periode af 5 år. Patienter under 40 år kan efterfølgende fortsat kun få bevilget et flexjob for 5 år ad gangen. Inden udløbet af den 5-årige periode tager kommunen stilling til, om patienten fortsat er berettiget til et nyt midlertidigt flexjob. Patienter over 40 år får efter første flexjob periode på 5 år bevilget et permanent flexjob, hvis kommunen vurderer, at arbejdsevnen fortsat er nedsat i et omfang, så overgang til beskæftigelse på det ordinære arbejdsmarked ikke er en mulighed. Kilde: Sundhed.dk

at dette indkomstgrundlag ændrer sig, når de om et år eller to har fået deres Bed and Breakfast rigtigt i drift:

“ *Det er ikke fordi, vi vælter os i penge, men vi har en opsparing med.*

Peter

Parrets gamle landejendom kostede 2.100.000 kr., hvoraf det kun var nødvendigt for dem at låne realkreditdelen.

Rikke er 58 år og kommet på førtidspension grundet PTSD efter et hårdt arbejde i psykiatrien. Hendes mand har sukkersyge, er nedslidt, og har derfor også svært ved at arbejde – lige nu har han ingen indkomst, men fordi de bor to personer sammen, er der skåret i Rikkens førtidspension, som de begge lever af. Grundet Rikkens PTSD kunne hun ikke udholde at bo i leje-lejlighed i byen længere, men måtte tætttere på naturen, og købte for tre år siden et håndværkertilbud af et hus til 185.000 kr., som de stadig skylder 134.000 kr. i. Parret har ikke mulighed for at optage yderligere lån, da de ikke har en indkomst til at afdrage på lånet:

“ *Vi forsøger at få det til at hænge sammen alligevel, men det er svært, virkelig svært (...) Jeg har heller ikke haft problemer med at sige, jeg er virkelig på røven, for jeg mistede alt, da jeg blev syg. Det gør man i det her enormt lange forløb, man mister alt, hvad man havde af opsparing. De plukker det hele fuldstændig, og så starter man bare fra scratch, når man får sin pension.*

Rikke

Rikke er kreativ og finder ting, andre har smidt ud, og sælger, så det kan supplere husstandens meget lave bruttoindkomst på omkring 16.000 kr. om måneden. Selvom hverken Peter eller Rikke har mange penge mellem hænderne i øjeblikket, er deres situationer altså markant forskellige, fordi Peter har planlagt situationen og sikret sig en opsparing til at kunne gennemgå en periode med en lav indkomst. Rikke derimod er uventet endt med både manglende opsparing og en lav indtægt. Peter forventer at hans indtægt igen vil stige om noget tid, når den selvstændige virksomhed er kommet rigtigt i drift, mens Rikkens virkelighed er en mere konstant situation.

BETYDNINGEN AF OMRÅDET OG ANTAL ÅR PÅ BOLIGMARKEDET

Både Peter og Rikke ovenfor er førstegangshuskøbere, som har boet i deres hus i under 3 år. Til denne gruppe hører også Nikolaj på 25 år og hans kone, som er studerende. De bor med deres søn på halvandet år i et gammelt bindingsværkshus.

De har lånt knap en million til husets købspris på 925.000 kr., hvilket var det maksimale, de kunne få lov at låne. Som studerende er der dog mulighed for både et fordelagtigt

S.U. lån og i en periode også det specielle COVID-19 SU lån:

“ *Vi satte os egentlig så stramt, som vi nu kunne få lov til. [...] Det er pga. de Corona-lån, vi fik, så havde vi lidt ekstra at gøre godt med, for der var ikke mere at låne af i banken.*

Nikolaj

Derudover er Nikolaj og hans kone begge i gang med kandidatuddannelser, som med stor sandsynlighed vil sikre dem en god indtægt om nogle år, hvorfor deres nuværende indkomstgrundlag er midlertidigt og vil stige. Nikolaj fortæller desuden, at området, de har købt huset i, er stigende i popularitet, hvilket stiller dem godt på boligmarkedet. Der er mange ældre boliger, men tendensen er, at unge flytter til området og der oven i købet udstykkes nye grunde:

“ *De står i kø for at få lov til at udstykke grunde, og det har faktisk taget virkelig lang tid for dem at få til-ladelse til de nye, da der snart ikke er mere at opkøbe.*

Nikolaj

Også Laurits på 39 år og hans kone var i sin tid det rette sted på det rette tidspunkt, og købte et hus, der er steget 400.000 kr. på de 7 år, de har boet der, hvilket er en stigning på 25 % svarende til ca. 5000 kr. om måneden. Området man køber bolig i har derfor stor betydning for, hvor godt stillet man er senere hen. Værdistigning betyder noget for, hvorvidt der er en friværdisværdi at låne i, og eftertragtelse betyder noget for, hvorvidt man senere kan sælge huset.

Inger på 66 år og Susanne på 60 år er eksempler på informanter, som tidligere i livet har købt et hus, som de har tjent på, hvorfor de i dag sidder billigt i et nyt hus uden nævneværdige lån. Dette selvom både Inger, Susanne og deres ægtefæller er førtidspensionister. De har solgt deres tidligere hus og købt et nyt grundet ønske om at bo tættere på naturen og tættere på børnebørn, men som Susanne fortæller var det stadig vigtigt for dem at købe det nye hus et sted, hvor det nemt kunne sælges igen:

“ *Det var også med i vores overvejelser, da vi købte huset, at vi skulle ikke ud, hvor kragerne havde madpakker med, så det ikke kunne sælges igen.*

Susanne

Majken på 61 år og Dorte på 61 år er deres panderter, som også har købt et hus tidligt, men i områder, hvor husene i højere grad forfalder og derfor kun sælges til en lav værdi. Majken og Dorte er også på førtidspension, men er dog enlige, hvilket også sætter dem i en anden økonomisk situation end Inger og Susanne. Majken og Dorte har begge en følelse af at "sidde fast" i deres bolig, da de ser det som svært at få den solgt, og ikke kan få lov at købe nyt, før den er solgt. Majkens hus er allerede sat til salg til 375.000 kr., men der har ikke været nogen interesserede endnu:

“ Der har ligget noget skrot, som har forurennet jorden i området. Det er blevet rensset op, men der er stadig rygter om forurening. Og så er der nok også det rygter med byen, at selvom her bor mange forskellige mennesker, så er det herude alle taberne bor.

Majken

Samtidig fortæller Majken, at hun egentlig ikke har råd til at bo i huset, hvorfor situationen sætter hende i en økonomisk ond cirkel.

MULIGHEDER FOR LÅN OG FINANSIERING RELATERET TIL ALDER

Hvorvidt det er svært at optage banklån, er særligt en bekymring man i informantgruppen ser hos de ældre informanter. Der influerer enten en idé om eller en konkret erfaring med, at man ikke kan låne i banken, fordi man er ”for gammel”:

“ Mine venner har sagt, at jeg skulle låne nu, for når jeg bliver 60, så låner banken ikke mere, og det er jo også et handicap.

Tina

“ Med vores alder, der er de jo nogle aldersfascister, bankerne og kreditforeningerne. Den dag du har rundet de 50, så er de megakritiske. Jeg kender flere, der ikke engang har kunnet købe et nyt hus efter de havde solgt deres gamle, og har stået med mere end udbetalingen, men fået at vide: du er for gammel.

Susanne

Majken fortæller, at inden hun går på pension vil hun gerne have afbetalt sin kassekredit, da det ikke er fornuftigt at have lån som pensionist, og hun mener også, det er svært at optage lån i hendes alder (61 år). Dog er Majken indenfor de seneste år alligevel blevet positivt overrasket over bankens vilje til at låne hende penge:

“ Da jeg var begyndt at spare op til et nyt badeværelse, der spurgte bankrådgiveren selv, hvad jeg sparede op til. Og da jeg så forklarede, så sagde han, at banken godt ville låne mig pengene, og det gjorde jeg jo så.

Majken

Relevant er også at nævne, at hele seks af informanterne er et sted i livet, hvor de har opnået arv fra afdøde familiedlemmer, særligt forældre. Disse penge har de i nogen grad anvendt på at forbedre deres bolig, hvilket viser, at hvis pengene er til rådighed, vil de gerne anvende dem på at optimere husets stand.

EJER VERSUS LEJER

I forhold til mulighederne for at optage lån og få flere penge mellem hænderne, er det væsentligt at knytte en bemærkning til den situation, man er i, når man ejer en bolig fremfor at leje. Nogle af informanterne har, som nævnt tidligere, netop tjent penge på at sælge en bolig eller de låner penge i deres bolig. Dette er den pensionerede Steffen et eksempel på. Steffen har boet i det samme hus i mange år, og mener oven i købet, at husstanden nu har flere penge, end da de havde små børn:

“ Førhen, da børnene var mindre, der havde vi nogle gange lige lovlig meget overtræk på kontoen. Men nu kan vi nedspare i vores bolig. Det er en billig måde at have forbrug på.

Steffen

Dette er naturligvis ikke en mulighed, hvis man slet ikke ejer en bolig, eller hvis boligen ikke har nogen værdi. Også til diskussionen om et boligområdes udvikling er det væsentligt at omtale udlejning af boliger. Særligt Majken og Dorte, der som tidligere nævnt har en følelse af at ”sidde fast” i deres bolig, fordi den er svær at få solgt, fortæller i tillæg, at deres boliger ligger i områder, hvor husene enten lejes ud eller sælges til ferieboliger og flexboliger. Majken fortæller, at det har den effekt, at der i hendes naboer har været stor udskiftning af lejere, og der er stor forskel på, hvor behagelige lejerne er at bo ved siden af.

Dorte fortæller desuden:

“ Da jeg flyttede hertil, var der naboer, men siden er husene blevet solgt til ferieboliger eller flexboliger, og der bor ikke nogen fast overhovedet, så der er rimeligt øde. Det er københavnere, der ikke har forstand på at passe hverken hus eller have, der køber dem nu. Vi har haft store problemer med, at der er flyttet københavnere herud uden indtægter og lejet sig ind i billige, dårlige huse, og har ligget kommunen til last i rigtig mange år, fordi de ikke laver noget, men er på kontanthjælp. Så kommunen er begyndt at opkøbe huse og rive dem ned.

Dorte

Inger fortæller i tillæg til disse historier, at området, som de er flyttet til, også har mange udlejningsboliger, og dette har en negativ effekt:

“ Der er en del lejeboliger i området, som ikke vedligeholdes særligt, så det er nogle kedelige steder, som giver et dårligt præg. Man kan tydeligt se hvad for nogle, der er lejeboliger og hvad for nogle, der ikke er.

Inger

I ovenstående beretninger ligger en gennemgående holdning til, at det ikke er attraktivt at bo i områder med mange lejligheder, og at det desværre sætter et negativt præg på området.

LEJERNES HISTORIER

Informantgruppen indeholder to lejere, som kan fortælle den anden side af historien om lejlighederne: Jørgen på 72 år og Marianne på 43 år.

Jørgen er uddannet journalist, men har i perioder været ramt af arbejdsløshed, hvilket har medført nogle huller i indbetaling til pension, og betyder, at han i dag blot har sin folkepension. Det var også arbejdsløshed, der gjorde, at han valgte at gå på efterløn som 62årig, da ingen ville ansætte én på hans alder:

“ *Det var dengang, samfundet ikke havde brug for arbejdskraft og slet ikke ældre arbejdskraft. Jeg skal måske også sige det på den måde, at det der pension, det har aldrig interesseret mig, og det burde det jo have gjort, det har jeg gået og tænkt mange gange, efter jeg er blevet ældre.*

Jørgen

Også Marianne og hendes mand har indtil nu været udenfor rækkevidde i forhold til at investere i en bolig:

“ *Der er vi ret kedeligt stillet begge to, for det er ikke en mulighed at låne i banken. Så skal vi noget, så er det kontant betaling.*

Marianne

Årsagen er, at parret er endt i RKI registeret efter en regning på knap 60.000 kr. til istandsættelse af en lejlighed, der ikke er betalt til et boligselskab i København efter udflytning. Lejligheden var sat i god stand, og parret mente dermed ikke, regningen var retfærdig, men nu er de dog gået i gang med at afbetale for at starte på en frisk rent økonomisk.

Jørgen og Marianne bor begge til leje og oplever, hvordan deres udlejere ikke er professionelle udlejere, der har evner, vilje eller overskud til at vedligeholde de boliger, de lejer:

“ *Jeg opfatter ikke, at vi (min udlejer og jeg) har forskellige interesser, men jeg opfatter, at det ældre ægtepar på 80 år, der ejer mit hus, har brug for hjælp til at komme i gang (med at reovere). Og det kan de jo ikke få hjælp til nogen steder. Jo færre ting, der er med huset, desto bedre er det for dem. (...) Mange ting ville jo være meget lettere, hvis det var mig, der ejede huset, men det gør jeg jo ikke.*

Jørgen

Marianne fortæller, at de var draget af at leje deres tidligere hus, fordi de blev tilbudt to måneders gratis husleje mod til gengæld at rydde op i huset, som var én stor losseplads. Da de gik i gang med oprydningen viste det sig, at huset var utæt ved taget, så det regnede ind og det skilte mellem gulv og vægge:

“ *Som forældre foretrak jeg faktisk, at vores unger tog ud til dem (legekammeraterne), fordi det med at have deres forældre rendende oppe på vores faldefærdige grund (...) det var jo ikke sådan, vi er. Jeg havde nok tænkt, at dem der bor der, er sådan nogen, der drikker og gør alle mulige ting, men det er jo slet ikke det, vi gør, vi er ganske almindelige familier med studie og fast arbejde og masser af kæledyr, så det var sådan lidt...kom der fremmede, det var virkelig sådan: åh-åh, hvad tænker de om os.*

Marianne

Perspektivet fra lejerne viser, at det ikke nødvendigvis er lejernes skyld, at boliger fremstår nedslidte, men det viser også, hvordan man er stillet grundet de valg, man træffer gennem i livet, og hvordan de kan påvirke én i lang tid fremadrettet. Når man aldrig kommer ind på boligmarkedet, kan det generelt sætte én i en ringere situation senere, da eksempelvis Jørgen, der heller ikke konsekvent har indbetalt til pension, slet ikke har de samme muligheder for at tjene på salg af en bolig, som de informanter, der har kunnet sælge et hus eller tage lån i et hus, de ejer.

Del 2: Renoveringspraksisser og opvarmningsform

Del 2 går tættere på informanternes boliger og de valg og tanker, de har, når det gælder energirenovering og opvarmning af boligen.

PRIORITERING AF (ENERGI)RENOVERINGER HOS INFORMANTERNE

Omtrent halvdelen af informanternes huse var i dårlig stand ved indflytning, og det har betydet, at de har lavet mange

forbedringer. Det er naturligvis forskelligt, ud fra hvilke standarder man vurderer ”dårlig stand”: nogle informanter fortæller, at huset kort sagt var meget nedslidt, mens andre fortæller, at huset var ”i god stand men pivkoldt”, hvilket ud fra et energimæssigt synspunkt ikke er at betegne som ”god stand”. Andre igen måler primært den dårlige stand på et faldefærdigt køkken og badeværelse. Den dårlige stand bliver altså beskrevet på forskellig vis af informanterne, og viser forskel i fokus og værdisætning. Nogle taler ud fra funktion, andre ud fra æstetik og en informant peger

eksempelvis direkte på salgsvurderingen af huset, som en tydelig indikator for husets stand i dag:

“ Til 375.000 er det nok ikke i verdens bedste stand. Man kan flytte ind og man kan bo her, men der er nogle ting, der skal laves.

Majken

Uanset hvilke standarder man har for god/dårlig stand, så fortæller to tredjedele af informanterne, at deres huse enten HAR et dårligt energimærke (E, F eller G) eller at de vurderer, at det må have et af de dårligste energimærker.

Hele 9 af de 15 informanter fortæller, at der udført mange renoveringer af varierende art på deres huse. Dette er ikke mærkeligt hos de informanter, der har boet i deres huse i 30-40 år (fx Steffen, Karl), da det er en nødvendighed at udføre en eller anden art af renovering gennem årene. Hvorvidt renoveringer prioriteres er derfor mere relevant at se på hos de informanter, der har boet i deres huse i kortere tid. Af disse fortæller nogle, at huset ved køb var i særdeles dårlig stand eller måske ligefrem et håndværkertilbud (Majken, Rikke). Noget af det første, der blev prioriteret i husene af særdeles dårlig stand, var at forbedre køkken og badeværelse.

De, der fortæller, at huset var i god stand ved køb (Inger, Laurits, Peter, Nikolaj) prioriterede som noget af det første en forbedring af de mere energimæssige tiltag: I Ingers tilfælde blev huset hulmursisoleret og vinduerne skiftet, Laurits prioriterede også nye vinduer, og Nikolaj etablerede ventilation, fordi det velisolerede hus virkede for tæt.

Der ses altså en svag tendens til, at deciderede energirenoveringer først prioriteres eller kan overskues, når de ting, der skal fungere i dagligdagen, såsom køkken og badeværelse, er funktionelle og i god stand.

Indeklimaoptimeringer er noget, kun 3 informanter omtaler: Nikolaj, der har lavet ventilation, Inger, der anvender indeklimavenlig maling og Martin, der overvejer indeklimaet i relation til, hvorvidt han overhovedet skal isolere:

“ Der kommer også nogle tanker, jo mere man energirenoverer, jo mere indeklima skal man have tænkt på i virkeligheden, for jo tættere huset bliver, jo mere spiller det en rolle.

Martin

Sidstnævnte 3 informanter er indehavere af velistandsatte huse, og indeklimaet synes derfor at være det sidste, man overvejer. Prioriteringen angående renoveringer ser altså således ud: rummenes funktion (badeværelse, køkken mv.), energirenoveringer og sidst indeklimaoptimeringer.

Informanterne tænker oftest på emner som udskiftning af vinduer og døre, når der tales om energirenoveringer, og de anser også energirenovering som en renovering, der

kan mindske ens forbrug, og som dermed er vigtig. Majken omtaler dog energirenoveringer som noget, ”der koster mange penge”, mens Susanne differentierer vedligehold og energirenoveringer på, hvorvidt det er noget, man pålægges udefra: energirenoveringer er noget, det offentlige giver påbud om at udføre.

Der ses desuden både en aldersrelateret og en område-mæssig problematik i forhold til at udføre renoveringer på sin bolig. Dette nævner Tina, da hun grundet sin alder ikke ved, om det er værd at udføre en masse renoveringer på boligen. Karl orker ikke at skifte sit gasfyr, og vil hellere ”sælge problemerne”, når huset skal sælges indenfor en overskuelig årrække. Dorte fortæller, at huset er i forfald, men at hun ikke ved, om det er tilstrækkeligt værd grundet det område, det ligger i, til at det kan betale sig at renovere det.

RENOVERINGSPRAKSISSE

8 af informanterne udfører overvejende projekter på deres huse som gør det selv- arbejde (her drejer det sig om 8 ud af 13, da de 2 informanter, der lejer deres huse, ikke har udført nævneværdige projekter). Dette gøres for at spare penge og i nogle tilfælde som en kombination af, at man lige så godt kan udføre selv, fordi færdighederne og lysten er der.

Eksempler på sidstnævnte er Karl og Steffen, der ser vedligeholdelse af deres boliger som et hobbyprojekt. For et par år siden var den pensionerede folkeskolelærer Steffen syg i en længere periode. Her overvejede han og konen at flytte i en lejlighed, men han var bekymret for at komme til at kede sig, når han ikke havde et hus at vedligeholde. I dag har han fået det bedre, og synes, det er spændende at løse de problemer, der opstår. At lave ting på huset er ikke en sur tjans, ligesom tiden ikke er en begrænsende faktor, som da han var på arbejdsmarkedet:

“ Jeg er meget handy præget, så hvis der går for lang tid, hvor der ikke er nogle projekter, så tænker jeg: kan der ikke snart være et eller andet. Jeg har lavet det hele selv...jeg tror, det er 20 vinduer, jeg selv har sat i. Ovenpå er alle værelserne blev lavet om, nye lofter og skillevæggen blev rykket. Jeg vil tro, det tog to-tre år. Jeg er ikke helt færdig endnu, der er altid nogle småting. Jeg er nysgerrig, i stedet for at løse Sudoku så kan jeg godt lide at løse ting ved huset. Jeg har haft mange succesoplevelser med det.

Steffen

At vedligeholde sit hus kan ses som en vigtig funktion i hverdagen, når man ikke er på arbejdsmarkedet mere. Også den førtidspensionerede Susanne fortæller, at ”de altid har brug for projekter i deres hverdag” og Rikke og Vibeke, der også er førtidspensionister, fortæller, at det har holdt dem i gang at have renoveringsprojekter. Vibeke fik en hjerne-skade da hun var ude for en ulykke på sit job. Hjerneskaden betyder, at hun bliver meget hurtigt trætt, når hun skal indgå i sociale sammenhænge, og hver dag står hun op klokken

10 og går i seng klokken 18. Hun er i god fysisk form, men hendes hoved begrænser, hvor meget hun kan lave. Hun har selv udført meget på huset, inklusiv at grave ud til gulvarme, lægge gulv og isolere:

“ *Jeg kan godt lide at have ting at tage mig til, og så er det fint, når man nu er blevet førtidspensionist og ikke fungerer på arbejdsmarkedet, så er det meget heldigt, at jeg har det her, jeg kan rode med.*

Vibeke

Også Rikke, der er på førtidspension med PTSD, har fundet sine renoveringsprojekter gavnligt:

“ *Huset har jeg brugt meget tid på at sætte i stand, så nu er det sat i stand med min arbejdskraft. Det var min terapi, og det har holdt mig rigtig godt kørende.*

Rikke

Dermed anses boligrenoveringerne som en vigtig funktion at have i hverdagen, hvis man ikke er på arbejdsmarkedet mere, og det er ikke længere manglende tid, der bremser projekterne, hvorfor de har tiden til at gøre tingene på den billigste måde:

“ *Alle mine mursten har jeg fundet ude på lossepladsen og udvalgt nøje, hvad for nogle der havde de rigtige farver og sådan noget, og så har jeg rensat dem og vasket dem. Når folk har restmaterialer, så er der også nogle, der sætter dem på Den Blå Avis, hvor man kan få det meget billigere.*

Vibeke

Selvom man godt kan være i særdeles fin form som 70-årig, og selvom man hygger sig med at renovere, så tager det ikke meget fantasi at forestille sig en helt anden fremtidig situation for føromtalt Steffen og hans kone. Som pensionister er udsigten til en forbedret økonomisk situation usandsynlig, og med et 350 m² hus fra 1920'erne og ingen opsparring, er der ender, som ikke nødvendigvis kan nå sammen, når helbredet ikke længere følger med:

“ *Jeg ville jo gerne, at jeg havde været lige så kvik og frisk, som da jeg var fyrre, men det kan jeg godt mærke, at det er jeg ikke, så det er en begrænsning. Helbredet, det irriterer mig, når det ikke lever op til min hjernes forventninger om alt det, jeg gerne vil. Fremtiden prøver vi at lade være med at tænke så meget på, og så bare tænke: så længe vi har kræfter og evner og mod på det, så er det her, vi bor.*

Steffen

Hvis man i høj grad også udfører projekterne selv af økonomiske årsager, kan informanterne ende i situationer, hvor huset ikke længere kan holdes i rimelig stand. Både når man går på førtidspension og når man ældes, kan det resultere i

en form for funktionsnedsættelse, hvilket har stor betydning for, hvorvidt man kan fastholde sin renoveringspraksis.

Et eksempel på dette er Dorte, som bor alene efter mandens død. Hun er uddannet tømrer og har derfor altid haft evnerne til at udføre renoveringerne selv. I dag er hun delvist lammet i benene som følge af en arbejdsskade. Hun har tidligere været i gang med at isolere loftet i huset, men nu kan hun ikke længere komme op ad trapperne med isoleringen:

“ *Standen af huset er meget ringe, fordi jeg ikke har kunnet gøre noget de sidste år. Isoleringen ligger her. Det skal bare op ad trapperne, men jeg kan ikke gå på trapper. Det er meget frustrerende, fordi her er pissekoldt.*

Dorte

Dorte føler sig nu mere eller mindre låst til sin bolig, fordi hun hverken har økonomisk råderum til at flytte eller energi til at renovere.

Også Tinas situation har ændret sig, da hendes mand døde i 2012. Han stod nemlig for alle renoveringer i deres bolig, som han udførte selv. Efter hans død har Tina været nødsaget til at anvende håndværkere. Dels fordi hun ikke selv har færdighederne til at udføre projekterne, men også fordi hun grundet en arbejdsulykke har en ødelagt nakke og skulder. At få håndværkere til at udføre renoveringer er dog dyrt, særligt når man er i flexjob og overskuddet mangler, og det er derfor kun noget, hun prioriterer, når det er strengt nødvendigt.

OPVARMNINGSFORMER

Som det fremgår af tabel 1, er der en bred spredning angående opvarmningsformer hos informanterne. Der eksisterer både pillebrændeovn, træpillefyr, oliefyr, gasfyr, fjernvarme, elvarme, luft til vand-varmepumpe, brændeovne, masseovn og luft til luft-varmepumper.

ANVENDELSE AF OPVARMNINGSFORMERNE

Mange af informanterne har flere opvarmningsformer, og det er ikke nødvendigvis den oplagte primære opvarmningsform, der også anvendes som den primære. Særligt én informant, Dorte, adskiller sig, da hun har hele fem brændeovne, et pillefyr, et oliefyr og elvarme. Dorte bruger de mange brændeovne som primær opvarmningskilde:

“ *Der er fem brændeovne, et pillefyr og et oliefyr og noget elvarme. Pillefyret kører tre-fire dage om ugen, og ellers er det mest brændeovnene, jeg fyrer op i. Og elvarme ovre i den anden længe, fordi der ikke er nogen skorsten. Oliefyret bruger jeg kun til varmt vand.*

Dorte

En anden informant, Majken, forsøger også så vidt muligt at varme op med brændeovnen, selvom elvarmen er husets primære varmekilde, for at *“undgå elregningerne, fordi det er skidedyrt”*. Vibeke, som ellers har installeret et lille jord-varmeanlæg, anvender også i høj grad sin masseovn. Fælles for disse 3 informanter er, at de sikrer sig næsten gratis varme, fordi de på forskellige måder har gratis brænde: Vibeke finder brænde på lossepladsen til sin masseovn, Dorte har gratis brænde i 5-6 år endnu fra sit tidligere arbejde som træbeskærer og Majken har gratis brænde, fordi hun har hjulpet en veninde med at fælde træer.

At opvarme sin bolig via brænde er dog fysisk krævende, hvorfor informantens situation kan forværres den dag, de ikke længere har energien til at tænde op. Også informanterne med pillefyr udtrykker bekymring om denne lidt krævende opvarmningsform: Susanne fortæller direkte, at hendes dårlige ryg giver problemer, når hun skal fylde piller i pillefyret, og Rikke er bekymret for, hvor længe hun kan bære sække med piller. Tina var nødsaget til at skifte pillefyret til en nyere model, da hendes mand døde, eftersom hun med hendes arbejdsskade ikke kunne bære de store klodser, som det gamle fyr krævede. Altså kan informantens situationer (at de er ældre eller er på førtidspension grundet fysiske skader) gøre det svært at bevare de opvarmningsformer, som de ellers anser som økonomisk fordelagtige for dem.

Jørgen er en af de informanter, der har en høj udgift til oliefyret i hans lejede bolig. Udlejeren installerede en luft til luft-varmepumpe sidste vinter, fordi det var en billigere løsning end luft til vand-varmepumpen, der ellers var at foretrække. Jørgen er glad for luft til luft-varmepumpen, der nedbringer forbruget på oliefyret, selvom varmen derfra ikke er lige så komfortabel, som når varmen kommer fra radiatorerne. Eftersom luft til vand-varmepumpen indtil nu har været en for dyr løsning grundet høje etableringsomkostninger, er luft til luft-varmepumpen det næstbedste. Det gamle ægtepar, der ejer hans hus, har tidligere prøvet at sælge huset, men oliefyret var dengang en barriere for at få det solgt. Spørgsmålet er nu, om luft til luft-varmepumpen gør denne situation bedre eller værre: det kan være en økonomisk god løsning, men det vil sandsynligvis ikke anses som den mest fordelagtige løsning for nye købere. På samme måde erkender Dorte, at opvarmningen af hendes bolig nok ikke gør huset nemmere at sælge, men det er alligevel ikke noget, hun vil bruge ressourcer på at ændre:

“ Hvis jeg skulle sælge huset i dag, så ville folk nok løbe skrigende væk, fordi de skulle fyre op i alle brændeovnene. Hvis jeg nu skulle begynde at betale for brænde, så ville jeg nok også kvie mig lidt. Så kan det godt være, at jeg ville sætte nogle flere el-radiatorer op eller få et nyt brændefyr.

Dorte

Da Dortes opvarmningsløsning er så specifikt afhængig af hendes lager af gratis brænde til de fem brændeovne, får

det den konsekvens, at hun ikke overvejer andre løsninger, der kunne skabe værdi for både huset og hende selv.

MULIGHEDER FOR FJERNVARME

Som kontrast til de ovenstående informanter, der bruger brændeovnene aktivt for at opvarme deres boliger på den billigste måde, bruger Inger, der bor i et område med fjernvarme, kun brændeovnen for hyggens skyld:

“ Vi bruger brændeovnen sådan til hygge, den er tændt om eftermiddagen og så hen ad aftenen. Det er en dejlig supplerende lun og lækker varme. Vi elsker det.

Inger

Inger er den eneste af informanterne, der bor i et hus med fjernvarme, men derudover har både Nikolaj og Majken mulighed for fjernvarme. De fortæller blot, at de ikke har råd til at få det installeret. Majken er som nævnt en af dem, der anvender brændeovnen flittigt for at nedbringe forbruget på elvarmen, og hun fortæller:

“ Hvis huset ikke bliver solgt snart, vil jeg købe en pilleovn. Jeg har ikke råd til at få lagt fjernvarmen ind.

Majken

Til spørgsmålet om fjernvarme fortæller Nikolaj, der er studerende på S.U.:

“ Der ligger fjernvarme i vejen uden for huset, som i teorien kunne graves ind. Men det er en dyr udbetaling. Så det handler ikke om, hvad vi kan spare ved at skifte gasfyret, vi ved godt, vi kan spare i længden, men vi har ikke råd til at skifte til fjernvarme.

Nikolaj

Når det kommer til kollektive forsyningsmuligheder som fjernvarme, har området, man bor i, igen stor betydning. Laurits fortæller netop, at fjernvarme vil blive en mulighed, hvis 60% tilmelder sig på forhånd, og han er fortrøstningsfuld hvad angår opbakningen i lokalområdet:

“ Da der skulle rulleres fibernet ud i området, var naboerne gode til at prikke hinanden på skulderen for at få mange til at bakke op. Det gav en massiv opbakning, så jeg tror, det bliver det samme med fjernvarme.

Laurits

Hvorvidt beboerne i et område generelt er ressourcestærke og har økonomisk råderum til at tilslutte sig fjernvarmen, betyder derfor noget for, om muligheden for den i mange tilfælde billigere opvarmningsform i det hele taget opstår.

BEVIDSTHED OM OPVARMNINGSFORM OG FORBRUG

Overordnet er informanterne opmærksomme på, hvad der påvirker deres varmekonsum, men med mange forskellige varmekilder kommer også forskellige udgangspunkter for at kunne bevare overblikket. Informanter, der har fjernvarme og gasfyr, har et ret præcist overblik over deres varmekonsum. Dette gælder også for de, der har olie- og delvist for de informanter, som gør brug af elvarme, men da elregningen også dækker andet strømforbrug, er det sværere for dem at kende deres nøjagtige varmeregning. De informanter der har pillefyr, har lidt sværere ved at angive deres varmekonsum, da brændsel oftest bestilles i paller, der bruges over længere tid. De, der anvender mange forskellige opvarmningsformer, har rigtig svært ved at bevare overblikket over, hvor mange penge de reelt bruger på opvarmning af boligen. Dermed fortæller flere af informanterne, der anvender flere opvarmningskilder, at de ikke er sikre på, hvad deres varmekonsum er, måske fordi det også bliver mindre relevant, hvis man i høj grad anvender gratis brænde.

Hos de, der har olie- og gasfyr, er der en tydelig bekymring over de stigende energipriser og også en viden om udfasning af fyrene. Selvom man gerne vil udskifte sit olie- eller gasfyr, opstår der dog en frustration over følelsen af at være bundet til sin nuværende opvarmningsform. Det kan være som Nikolaj ovenfor, der ikke har råd til at konvertere til fjernvarme, eller fordi man slet ikke har mulighed for at få fjernvarme, ikke har råd til en luft til vand-varmepumpe, og ikke synes, at der er andre muligheder:

“ *Problemet er jo, at investeringen i en luft til vand-varmepumpe er ret høj, og det tror jeg, står i vejen for rigtig manges mulighed. Ikke lyst, men i virkeligheden mulighed for at gøre det. Hvis man kunne betale det over skatten eller andet, ville det være godt. Den korte investering havde været at købe en luft til luft-varmepumpe, men jeg må sige, at de huse jeg har været i, hvor de er, er de ikke særlig tiltalende. De larmer, de laver blæsevejr og det er bare øv.*

Martin

Jørgen fortæller også, at man hurtigt kan komme til at føle sig stavnsbundet til sin opvarmningsform, uanset om man ejer eller lejer sit hus:

“ *Jeg vil jo tro, at der er mange, der sidder i den her situation på landet, ældre mennesker som har siddet i deres hus i over 35 år, hvor det ikke var så dyrt at fyre med olie- og gasfyr. Men det er det nu, og der er jo ikke kollektive muligheder herude.*

Jørgen

Når man er bundet til en opvarmningsform, som er både dyr og miljøbelastende, kan det hurtigt blive en ond cirkel. Peter, der havde en opsparing, kiggede af disse årsager netop efter en opvarmningsform, der kunne udskifte olie- og gasfyr, som noget af det første, da han købte hus:

“ *Udgiften har ligget på omkring 30-40.000 kr. om året i varmeudgift, og hvis man ikke har en opsparing til sådan noget og ikke kan låne penge, jamen så plejer man at sige: det er dyrt at være fattig.*

Peter

Hos informanterne med forskellige former for træpillefyr, fastbrændselsfyr og brændeovne er der bekymringer om, hvorvidt der kommer flere restriktioner og afgifter på området, så deres opvarmningsformer også bliver dyrere:

“ *Ligesom der er visioner for udfasning af gasfyr, bliver biobrændsel også talt ned, selvom det tidligere var CO₂-neutralt. Men vi er faktisk lidt stavnsbundet til det herude på landet. Vi har jo ikke fjernvarme, der kommer susende lige forbi. Og det er udelukkende fordi, staten ikke får afgifter hjem for den type brændsel, at det nu bliver talt ned, for du kan jo faktisk ikke se på skorstenen, at du fyrer, der er absolut intet for skorstensfejeren at feje af i skorstenen, så det forurener overhovedet ikke.*

Susanne

Informanterne nævner generelt ikke, at hverken brændeovne eller træpillefyr opfattes som skadeligt for miljøet eller indeklimaet i deres bolig.

Udover Jørgen, som sparer på varmen i sin ringe isolerede lejlighed og derfor hellere tager varme sokker på og fryser lidt, når kulden melder sig, samt Dorte, som synes der er koldt grundet manglende isolering i dele af huset, så fortæller informanterne ikke, at de har problemer med at opvarme deres huse eller har store problemer med at betale varmeregningerne. Da det for flere af dem er svært at opgøre, hvad deres præcise varmekonsum er, er det svært at beregne, om informanterne er besluttet energifattige efter den britiske definition, hvor man som energifattig bruger mere end 10% af sin indkomst på at varme sit hjem tilstrækkeligt op. Ud fra informanternes oplysninger ligger Majken, Jørgen, Karl og Peter (inden sit nærtstående skift til jordvarme) på grænsen til at være energifattige, da de bruger cirka 10% af deres indkomst på det oplyste varmekonsum. Fælles for disse informanter er, at deres huse opvarmes med olie- og gasfyr eller elradiatorer. For Karl, der har gasfyr, hænger det høje forbrug i høj grad sammen med, at gasprisen er steget. Informanterne, der har pillefyr, ser ud til at holde deres varmeudgifter forholdsvis lave, og de er samtidig ikke blevet påvirket af de stigende energipriser.

Del 3: Andre aktører og løsningsmuligheder

Del 3 omhandler udefrakommende aktører, der kan hjælpe eller påvirke informanterne, når det gælder energirenoveringer og hvilke løsningsmuligheder, informanterne selv fremlægger som attraktive.

MULIGHEDER FOR TILSKUD OG LÅN

Idet de 15 informanter alle oplever økonomien som den primære barriere for at energiforbedre boligen, er det oplagt at se på, hvilke finansieringsmuligheder de nævner, der potentielt kan afhjælpe denne barriere.

En økonomisk håndsrækning kan selvfølgelig opnås via tilskud fra Bygningspuljen. Kun 2 informanter har søgt tilskud, den ene er Peter, der har søgt til jordvarme, og den anden er Martin, der afventer tilsagn om tilskud til en luft til vand-varmepumpe. Peter er dermed den eneste informant, der har konkret erfaring med at opnå tilskud, men fortæller, at han har været frustreret over processen, idet han har søgt puljen tre gange, og først fik del af tilskuddet næsten et år efter, de egentlig ville udskifte oliefyret. I bagklogskabens lys fortæller han, at det nok havde været fornuftigt at foretage udskiftningen uden tilskud på et tidligere tidspunkt, idet de har haft en varmeregning på oliefyret på 30-40.000 kr. årligt og nu skal have etableret jordvarmen og dermed undvære varme i en periode i vintermånederne. Det har dog været svært at træffe beslutningen om at etablere jordvarmen uden tilskud, dels fordi svarventetider har skabt en form for handlingslammelse, og dels fordi det er svært at sige nej til pengene i det hele taget:

“ Hvis man får stillet tilskud i udsigt, så føler man sig dum, hvis man ikke bruger det.

Peter

Yderligere 5 informanter omtaler tilskuddet, men har dog ikke søgt det, og her er Jørgen af samme opfattelse som Peter. Jørgen har i hans lejede hus forsøgt at få udlejer til at søge tilskud til at erstatte oliefyret med en luft til vand-varmepumpe, men hans udlejer er over 80 år gammel, og de lange køer og manglende it-kundskaber gør processen kompliceret, hvorfor det ikke er lykkedes at komme i gang. Jørgen fortæller, at muligheden for tilskud sætter en barriere for at udskifte oliefyret uden hjælp fra tilskudsordningen:

“ Jeg opfatter ikke, at vi (han og udlejer) har forskellige interesser, men jeg opfatter, at det der ældre ægtepar har brug for hjælp til at komme i gang med at skifte oliefyret. Og det kan de jo ikke få hjælp til nogen steder. Her ude på landet sidder vi ikke og siger, hvis man kan få mange tusinde kroner i tilskud, så siger vi ikke nej. Det er jo ikke mennesker (udlejerne), der bare sidder og trækker tegnebogen op af lommen uden besvær.

Jørgen

Jørgen oplever ikke, at der findes et sted, man kan henvende sig og få vejledning, og tilskuddet bliver en hæmsko, fordi processen er kompliceret for hans 80 årige udlejer, hvilket bliver endnu en barriere for at få udskiftet oliefyret. Processen kompliceres yderligere, fordi det er en udlejningsbolig:

“ Alle de der ordninger, de er fuldstændig indstillet på, at man selv ejer huset og hvad så med dem, der bor til leje? De er fuldkommen lost i det der spil, hvor de står overfor udlejeren.

Jørgen

Hans ønske til Bygningspuljen er, at det burde være muligt for lejer selv at søge, hvis vedkommende selv vil betale eksempelvis en varmepumpe. Desuden at en rådgivningsinstans sendte en mand ud, der fremlagde et projekt med et fornuftigt budget og derfra stod for projektet. For Jørgen er det også processen, der er en hæmsko, og ikke kun økonomien. Jørgen kender ikke til SparEnergi.dk, men kunne godt tænke sig en pjece, der blev uddelt i landdistrikterne, da han mener, der virkelig er et behov for uvildig rådgivning.

De resterende informanter, der omtaler tilskuddet, har ikke anvendt det af særligt tre årsager: Tilskuddet tillader ikke gør det selv-arbejde, tilskuddet kræver et energimærke og tilskuddet dækker ikke nok rent økonomisk, hvorfor det stadig er de bedre bemidlede, der kan anvende det.

Flere af informanterne fortæller netop, som beskrevet i de foregående afsnit, at de i høj grad udfører renoveringsprojekter i boligen selv:

“ Tilskuddet går på, at det skal være et fuldstændig leveret anlæg, man må ikke selv lave noget af det, og samtidig kan man heller ikke få håndværkerfradrag. Det synes jeg godt, man kunne være lidt mere fleksibel omkring. Hvis man gerne vil hjælpe folk med mindre midler, så burde man tilpasse støttemulighederne, så folk kunne lave mere af arbejdet selv.

Peter

Karl og Tina fortæller, at de ikke har ønsket at anvende tilskuddet, fordi det kræver et energimærke. De opfatter energimærket som dyrt at få lavet, særligt når man stadig ikke er garanteret et tilskud. Det er ikke klart for dem, at man ikke skal have et energimærke for at udskifte sin varmekilde, men kun til andre tiltag såsom vinduer og isolering.

Nikolaj er en af de informanter, der også har hørt om Bygningspuljen, men ikke anvendt den. Hans indtryk er blot, at tilskuddet ikke rækker særlig langt ift. projekternes omkostninger. Af samme opfattelse er Rikke:

“ *Jeg vil sige, det er kun til de folk, der har penge eller har mulighed for at låne, og det kan vi ikke. Vi kan ikke låne på en førtidspension, fordi du skal afdrage din gæld, og vi har slet ikke adgang til at tage et lån til energiforbedringer. Det er fint nok, at de har lavet de der tilskudspuljer, men det er de rige, der får pengene.*

Rikke

I dette perspektiv foreslår Peter et indkomstkraft for at opnå en del af puljen:

“ *Måske skulle det netop kun være folk, der har en dårlig indtjening, der havde lov til at søge. For man kan sige, alle har jo lov til at søge, og det er måske netop dem, der er bedst bemidlet, der har de bedste forudsætninger for at søge ordningen.*

Peter

Da det i det hele taget kan være en barriere at optage lån, ser nogle af informanterne gerne, at der kom nogle statsgaranterede låneformer til energirenoveringer.

Ingen af informanterne nævner muligheden for at få ”varmetillæg”, som er det tilskud man kan få til varmeudgifter, hvis man er folkepensionist eller førtidspensionist tilkendt før 2003.⁸ Det vidner om, at muligheden for ”varmetillæg” ikke nødvendigvis er så velkendt blandt målgruppen, trods flere af dem udtrykker bekymring om, at varmepriserne stiger.

Ligeså er kendskabet til varmepumper på abonnement ikke til stede, og der udtrykkes en vis skepsis, når det præsenteres:

“ *Det lyder meget dyrt, alle leasingordninger er ikke til forbrugers fordel.*

Dorte

Når man i forvejen har en lav indkomst, er man endnu mere sårbar overfor at tage chancer, der kan påvirke økonomien, og dermed sandsynligvis endnu mere på vagt når det gælder leasingordninger, medmindre man ikke har andre valgmuligheder.

Dog fortæller informanten Laurits, der håber på, at der snart kommer fjernvarme i hans område, at han ser det som en god mulighed, hvis det her bliver muligt at leje en varmeveksler fremfor at eje den. Oprettelse til fjernvarme koster 5000 kr., men varmeveksleren koster 30.000 kr., så hvis sidstnævnte udgift kan nedbringes gennem leje, vil det give ham bedre mulighed for at konvertere til fjernvarmen og dermed komme af med det gasfyrt, som er blevet en stor udgift for ham.

⁸ Information om varmetillæg kan findes på borger.dk:

<https://www.borger.dk/pension-og-efterloen/tillaeg-til-folke--og-foertidspension/folkepension-varmetillaeg>

ANDRE UDEFRAKOMMENDE PÅVIRKNINGER

Som forklaret i de forrige afsnit nævner næsten alle Informanterne en bekymring for de stigende energipriser, og de der har pillefyrt fortæller, at de frygter, at de også bliver ramt af afgifter på et tidspunkt. Dette kan sætte husejerne i en negativ spiral, fordi de med de stigende varmepriser får sværere ved at spare sammen til en ny varmekilde. Nikolaj forestiller sig her en løsning, der indebærer en afdragsordning hos et energiselskab til en ny varmekilde:

“ *Når priserne stiger, må vi vente længere på at udskifte gasfyret, hvis man ikke har mulighed for at tage et lån til at skifte varmekilde. Her kunne man forestille sig, at det ville være en god idé, hvis regeringen gav en eller anden mulighed for at lave en afdragsordning hos energiselskaberne. Så de penge, man egentlig sparer ved ikke at skulle betale ekstra på gasregningen, kan gå til fx fjernvarme eller en varmepumpe.*

Nikolaj

Kommunen kan i informanternes øjne også have en rolle at spille i energirenoveringer, eksempelvis nævnes det, at der i en kommune er mulighed for at søge om hjælp til energirenoveringer i fredede huse og mulighed for gratis vejledning af en energirådgiver.

HJÆLP TIL VIDEN OM ENERGIRENOVERINGER

Da økonomien er ekstra vigtig for informanterne, er et overblik over de rentable løsninger gavnligt – men det er også et overblik, som mange ikke nødvendigvis har. Laurits fortæller eksempelvis, at en af de barrierer han oplever, er uvished om relevante tiltag i hans specifikke situation:

“ *Det er vores barriere, jeg aner ikke, hvad der er af muligheder for at energirenovere, hvad investeringen vil betyde, og hvor hurtigt den vil blive hentet hjem igen.*

Laurits

Laurits hus har et energimærke, og derfor burde han kunne finde den information, han efterspørger, i energimærkningsrapporten. Men denne er i sin nuværende form svær at tyde:

“ *Man kan sige, da vi købte huset, om der stod energimærke A eller E, altså jeg kan godt se, at A er bedre end E, men jeg har ingen anelse om, hvor godt eller dårligt bogstavet E er. Jeg synes, det er svært at tyde, hvad ét tiltag betyder kontra et andet, og hvad der økonomisk giver mening.*

Laurits

Også Susanne fortæller, at opgaven ”at energirenovere sin bolig” er uoverskuelig:

“ *Mange gange så kan man ikke overskue sådan en opgave, ligegyldigt om det er et parcelhus eller en gammel ejendom, så skal man have fat i håndværkeren, og så ved man jo godt, det koster 2-3 timers løn, bare for at fortælle hvad han godt kunne tænke sig at gøre. Så hvis det var gratis, ville mange flere få det gjort.*

Susanne

Laurits fortæller hertil, at rådgivningen skal opsøge ham, og ikke omvendt:

“ *Hvis man skulle informere sådan nogle som mig, som måske ikke er ekstremt opsøgende, så kan det være en husstandsomdelt brochure i en eller anden form, der ligesom kan tage tyrene ved hornene og sige: book en tid hos en energikonsulent der kan hjælpe dig med at se, hvordan du kan optimere dit hus energimæssigt.*

Laurits

Konklusion

Undersøgelsen viser, at hvis man vil understøtte husstande med lave indkomsters mulighed for energirenoveringer, er det vigtigt ikke blot at se på selve indkomsten, men også på den enkeltes livssituation. Særligt uventede udsving i økonomien, som påvirker informanterne både økonomisk og mentalt, kan påvirke deres valg og muligheder for at udføre energiforbedringer af boligen.

Informantgruppen er inddelt i følgende grupperinger, med hver deres særlige livssituation:

- **Permanent og forventet situation:** Efterløn, Pension, Lønmodtager
- **Permanent og uventet situation:** Førtidspension
- **Midlertidig og forventet situation:** Studerende og Selvstændig
- **Midlertidig og uventet situation:** Flexjob

Der er væsentlig forskel på at befinde sig i en permanent eller midlertidig situation, da man i den midlertidige situation bedre udholder eventuelle hårde økonomiske perioder, da man ved, at ens økonomiske grundlag vil forbedres. Der er også væsentlig forskel på at være i en forventet og en uventet situation, da man i den forventede situation oftere har haft mulighed for at sikre sig en opsparing forinden. Wilkes undersøgelse *Finansiering af energirenoveringer i yderområder* fortæller, at hvis man har en lav indkomst og bor i et yderområde, har man i mindre grad en opsparing til at finansiere renoveringsprojekter end i resten af landet og en større tilbøjelighed til selv at vurdere, at man ikke kan få finansiering via bank eller realkredit, hvorfor man er tilbageholdende med at opsøge banken. Nærværende undersøgelse viser også, at *området* helt bestemte betyder noget for ens økonomi, fordi det sætter en retningslinje for, hvor meget ens hus er værd og dermed for muligheden for at låne i boligen. Borgere med lave indkomster, der bor i områder, hvor kvadratmeterprisen er lav, er derfor værd at være opmærksomme på, da de ofte kan være ”fanget i boligen” (da hussalg er svært) og ikke mindst ”fanget med en dyr opvarmingsform” (da de ikke kan finansiere en konvertering – end ikke til fjernvarme, selvom det eksisterer i området).

Undersøgelsen viser dog også, at det er nødvendigt ikke kun at se på geografi og indkomstniveau, men også på den enkeltes livssituation.

I tråd med Wilkes undersøgelse tegner der sig nemlig et billede af, at det især er de ældre informanter, der antager eller ved, at de ikke kan optage lån i banken, mens de yngre er bedre stillet, også selvom de i øjeblikket er i en ringe

økonomisk situation. Desuden er det også vigtigt at se på, som ovenstående forklarer, hvorvidt situationen er opstået pludseligt, eller man har haft en vis mulighed for at forberede sig på den situation, man er i.

Ovenstående grupperinger vidner i øvrigt om livssituationer, hvor man kan være særligt rig på ressourcen tid: pensionisterne og førtidspensionisterne ynder især at udføre gør det selv-projekter på boligen, både for at spare penge og fordi det bliver en vigtig funktion i livet. Wilkes undersøgelse konkluderede, at husstande med lave indkomster i yderområderne havde mindre kendskab til Bygningspuljens tilskudsordning, men dette er ikke tilfældet i nærværende undersøgelse. Informanterne kender tilskuddet, men anvender det ikke, blandt andet fordi det netop ikke tillader dem at udføre projekterne selv, og fordi det kræver et dyrt energimærke. Tilskuddet dækker ikke en så væsentlig del af renoveringen til, at de kan finansiere den ved brug af håndværkere fremfor egen arbejdskraft.

Eftersom informanterne for en stor dels vedkommende også har træpillefyr og brændeovne, som de flittigt bruger deres tid på at fyre op i for at nedbringe varmeregningen, skal man være opmærksom på, at eventuelle afgifter på disse opvarmningsformer kan ramme husstande med lave indkomster ekstra hårdt, modsat husstande som kun har en brændeovn for hyggens skyld. At indeklimaet forværres ved heftig brug af brændeovn, er ikke noget, informanterne i nærværende undersøgelse hæfter sig ved, men ved brug af fem brændeovne dagligt, som det er tilfældet hos en af informanterne, kan det hævdes at udgøre en sundhedsrisici.

Informantgruppen indeholdt 5 informanter, der efter beregninger tilhørte gruppen *lavindkomst*, som defineret af Danmarks Statistik. Selvom informanterne var i ringe økonomiske situationer og 4 også lå grænsende til ”energifattigdom”, så udtrykte de generelt ikke, at de havde svært ved at holde varmen i boligerne, eller at det var umuligt at betale varmeregningen. Studiet af området Walloon i Belgien, der blev gennemgået i litteraturstudiet, fandt, at forskellen mellem høj- og mellemindkomst-husstande ikke var særligt signifikant, når det gjaldt boligernes energieffektivitet, mens forskellen fra mellem- til lavindkomst var meget betydelig. Hvis der er et knæk på kurven ved de helt lave indkomster, og dette også gør sig gældende i Danmark, kan det muligvis forklare, hvorfor forskellene mellem indkomstgrupperne ikke var signifikante i Wilkes undersøgelse: fordi grænsen på de 400.000 kr. i årlig bruttoindkomst kan være sat for højt i Wilkes såvel som i nærværende undersøgelse. Studiet i Belgien indikerer, at man skal længere ned i indkomstniveau, før det giver udslag i ubetalte regninger og

deciderede sundhedsrisici, som lave temperaturer i boligen kan medføre. Dog skal det også bemærkes, at informanterne i nærværende undersøgelse fortalte om varslinger på stigning i energipriser på helt op til 20-25%, og at dette kan sætte særligt de, der *ikke* opvarmer deres bolig med et træpillefyr eller lignende i markant forværrede økonomiske situationer, der i fremtiden kan afstedkomme energifattigdom.

Data fra Danmarks Statistik fortæller, at borgere med meget lave indkomster ofte bor til leje, og nærværende undersøgelse viser, hvorfor borgere der bor til leje ofte fastholdes

i en meget ringere økonomisk situation end borgere, der ejer eller har ejet fast ejendom. Medmindre ejendommen ligger i et uattraktivt område og ikke kan sælges, så viser undersøgelsen, at ejere oftere har boet bedre og billigere gennem livet og har tjent penge på fast ejendom, som senere stiller dem bedre økonomisk. Problematikker om ejer/lejer forhold og energirenovering af lejeboliger har denne undersøgelse ikke i tilstrækkeligt omfang belyst, da udlejerne ikke er medtaget i informantgruppen. Det er dog et emne, der med fordel kan undersøges nærmere, da der sandsynligvis gemmer sig helt andre problematikker og løsninger her.

Anbefalinger

Da det i høj grad er økonomien, der sætter grænsen for energirenoveringer for undersøgelsens målgruppe, så omfatter anbefalingerne tiltag, der især kan afhjælpe de økonomiske barrierer:

- **Kommunerne** kan sættes i spil. De kan udbyde mulighed for rådgivning fra en gratis energikonsulent til lavindkomsthusholdninger og være opmærksomme på at gøre områder, hvor husene er svære at sælge, mere attraktive. Her skal de også vurdere, hvad det gør ved et område, at man river boliger ned, lejer ud eller laver om til ferie-/flexboliger.
- **Tilskud fra Bygningspuljen** kan revurderes, både i forhold til om det bør være en mulighed at få tilskud til selv-projekter, en mulighed at kombinere tilskud med håndværkerfradrag⁹, og om et tilskud skal være muligt at anvende også for lejere. Eventuelt kan indkomstkrav vurderes fremfor kun at skele til energimærket.
- **Tilskud til konvertering til fjernvarme** kan overvejes. Selvom der er fjernvarme i området, er det ikke sikkert, man har penge til at tilkoble sig, da tilkoblingen også kan være en stor udgift.
- **Leasing-muligheder** som varmepumper på abonnement og leasing af varmeveksler til fjernvarme kan nedbringe den store udgift, det er at etablere disse varmeløsninger. Men husholdninger med lave indkomster er ekstra påpasselige med at tage chancer, der kan påvirke

økonomien, medmindre de er tvunget til det, og det skal derfor sikres og være tydeligt, hvorvidt det er et fornuftigt økonomisk valg.

- **Afgifter på pillefyr og brændeovne** kan ramme lavindkomsthusholdninger ekstra hårdt, hvilket man skal tage højde for.
- **Låneformer målrettet husholdninger med lave indkomster** kan overvejes. For eksempel statsgaranterede lån eller mulighed for at lave en afdragsordning hos energiselskaberne, så eksempelvis de penge, man sparer ved ikke at skulle betale for en dyr gasregning, går til afbetaling af en varmepumpe eller fjernvarme. Man kan også lade sig inspirere af de mange eksempler i rapporten af Portal, Kompatcher og Clark-Foulquier præsenteret på side 12.
- **Bankerne** kan opfordres til at være mere opsøgende mht. lån til energiforbedringer – evt. i samarbejde med en energikonsulent.
- **Varmetillæg** bør blive mere alment kendt.
- **Spareenergi.dk** skal udvides til målgruppen og sættes i spil, da kun få kender til dens eksistens. Udvidelser kunne være mere fokus på selv-projekter og borgermøder, der specifikt omhandler de mest økonomisk overskuelige renoveringsmuligheder, da det er bedre at udføre lidt end ingenting.

⁹ Håndværkerfradrag blev afskaffet d. 1. april 2022.

Litteratur

Danmarks Statistik (2017): *Lavindkomst*. Danmarks Statistik.

<https://www.dst.dk/Site/Dst/SingleFiles/GetArchiveFile.aspx?fi=arbejde-loen-og-indkomst&fo=lavindkomst--pdf&ext={2}>

Danmarks Statistik (2018): *Unge og ældre bor til leje*. Danmarks Statistik.

<https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/nyt/NytHtml?cid=26779>

Danmarks Statistik (2019): *Fakta om indkomster og formue*. Danmarks Statistik.

<https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/bagtal/2019/2019-02-11-fakta-om-indkomster-og-formue>

EU Energy Poverty Observatory (2020): *Member State Report Denmark*. European Commission.

European Commission (2021): *Energy poverty*.

Hentet fra https://ec.europa.eu/energy/eu-buildings-factsheets-topics-tree/energy-poverty_en

Pedersen, S., Dolmer, S., Møller, S. N., Rohr, S., Christensen, A. H., & Wilke (2021): *Finansiering af energirenoveringer i yderområder*. Energistyrelsen.

Portal, A., Kompatscher, A., & Clark-Foulquier, C. (2021): *Targeting Energy Efficiency Renovation to Improve Housing Conditions of the Most Vulnerable*. Feantsa. European Federation of National Organisations Working with the Homeless. European Climate Foundation.

Ruellan, G., Cools, M., & Attia, S. (2021): *Analysis of the Determining Factors for the Renovation of the Walloon Residential Building Stock*. Sustainability.

Rural Energy (2018). *Denmark: Rural Energy Data*. Future of Rural Energy in Europe.

Rytter, M., & Olwig, K. (2018): At snakke om det: Måder at interviewe på. I C. Rubow, H. Mogensen, & H. Bundgaard, *Antropologiske projekter* (s. 184-193).

Statistikbanken (2019a): *Familiernes indkomst før skat efter familietype, enhed, område, tid, indkomstinterval og ejer/lejer af bolig*. Danmarks Statistik.

Hentet fra <https://www.statistikbanken.dk/10064>

Statistikbanken (2019b): *Lavindkomst familier efter indkomstniveau, socioøkonomisk status og tid*. Danmarks Statistik.

Tonn, B., Rose, E., Hawkins, B., & Conlon, B. (2014): *Health and Household Related Benefits Attributable to the Weatherization Assistance Program*. National Association For State Community Scaervices Programs.

(Alle webadresser er senest besøgt 30. december 2021)